

Presentation

Nedan följer kapitel 23 ur historikern William L. Shirers "klassiska" arbete *Det Tredje rikets uppgång och fall*. Kapitlet handlar om förspelet och inledningen till det Nazi-tyska angreppet på Sovjetunionen.

23. Barbarossa: Rysslands tur

Medan Hitler på sommaren 1940 var fullt upptagen med att leda erövringen av Västeuropa passade Stalin på att rycka in i de baltiska staterna och utvidga sitt inflytande på Balkan.

Ytligt sett stod de båda diktatorerna på bästa fot med varann. Molotov tog för Stalins räkning vara på alla tillfällen att lovsjunga och smickra tyskarna så snart de begick en ny angreppshandling eller gjorde en ny erövring. När Tyskland den 9 april 1940 invaderade Norge och Danmark skyndade sig den sovjetiske utrikeskommisarien att samma morgon säga till ambassadör von der Schulenburg i Moskva att "sovjetregeringen förstod de åtgärder som Tyskland hade tvingats tillgripa". Molotov fortsatte: "Vi önskar Tyskland fullständig framgång i dess defensiva åtgärder."¹

En månad senare uppsökte den tyske ambassadören Molotov för att officiellt underrätta honom om det tyska angreppet i väster. Ribbentrop hade instruerat sitt sändebud att förklara att anfallet "hade påtvingats Tyskland på grund av den överhängande faran för en engelsk-fransk framstöt mot Ruhr genom Belgien och Holland". Den ryske utrikesministern visade sig ännu en gång från sin nådigaste sida. "Molotov mottog meddelandet i en förstående anda", telegraferade Schulenburg till Berlin, "och tillade att han insåg att Tyskland måste skydda sig mot ett engelskt-franskt angrepp. Han var övertygad om att vi skulle bli framgångsrika."²

Den 17 juni, samma dag som Frankrike anhöll om vapenstillestånd, kallade Molotov Schulenburg till sitt arbetsrum och "framförde sovjetregeringens varmaste lyckönskningar till den tyska krigsmaktens glänsande framgång".

Utrikeskommisarien hade också något annat att säga, något som inte var lika angenämt för tyska öron. Han upplyste den tyske diplomaten, som omedelbart iltelegraferade Molotovs ord till Berlin, om "den sovjetiska aktionen mot de baltiska staterna" och tillade (man kan nästan se glimten i Molotovs ögon) "att det hade blivit nödvändigt att göra slut på alla de intriger som England och Frankrike har spunnit i syfte att utså oenighet och misstro mellan Tyskland och Sovjetunionen i de baltiska staterna".³ För att göra slut på en dylik "oenighet", fortsatte Molotov, hade sovjetregeringen sänt "särskilda emissarier" till de tre baltiska länderna: Dekanozov till Litauen, Vysjinskij till Lettland och Zjdanov till Estland.

De tre männen hörde till Stalins bästa medhjälpare och de utförde sina uppdrag med den grundlighet som man kunde vänta av dem, framför allt gäller det om de båda sistnämnda. Redan den 14 juni, samma dag som de tyska trupperna tågade in i Paris, överlämnade sovjetregeringen ett ultimatum till Litauen med krav på att regeringen inom nio timmar skulle avgå, en del ledande politiker arresteras och Röda armén få tillstånd att sända så stora styrkor den önskade in i landet. Trots att den litauiska regeringen gick med på ryssarnas ultimatum ansåg Moskva dess hållning "otillfredsställande" och följande dag, den 15 juni, ockuperade ryska trupper landet, den enda av de baltiska staterna som hade gemensam gräns med Tyskland. Under de följande dagarna överlämnades liknande ryska ultimata till Lettland och Estland varefter även dessa länder ockuperades av Röda armén.

Stalin kunde i sådana angelägenheter vara lika grym och hänsynslös som Hitler och till och

med ännu mera cynisk. Sedan tidningarna hade förbjudits, de politiska ledarna arresterats och alla partier utom det kommunistiska förklarats illegala utlyste ryssarna ”val” som den 14 juli skulle äga rum i alla tre länderna. Sedan de på så sätt ”valda” parlamenten hade röstat för att deras länder skulle införlivas med Sovjetunionen ”beviljade” Rysslands högsta sovjet (parlamentet) detta — Litauen införlivades den 3 augusti, Lettland den 5 och Estland den 6 augusti.

Det var en ren örfil åt Adolf Hitler men han kunde inte göra mycket åt saken, upptagen som han var med att organisera invasionen av Storbritannien. De tre baltiska staternas sändebud i Berlin överlämnade brev som protesterade mot den ryska aggressionen men på Ribbentrops order skickades skrivelserna tillbaka till dem. En ytterligare förödmjukelse för tyskarna kom den 11 augusti när Molotov sade till dem att inom fjorton dagar ”avlägsna” sina legationer i Kaunas, Riga och Tallinn samt före den 1 september stänga sina konsulat i de tre länderna.

Men införlivandet av de baltiska staterna hade inte stillat Stalins hunger. De brittisk-franska arméernas överraskande snabba sammanbrott fick honom att försöka lägga beslag på det mesta möjliga så länge ögonblicket var gynnsamt. Han ansåg tydligen att han inte hade någon tid att förlora. Den 23 juni, dagen efter fransmännens officiella kapitulation och undertecknandet av vapenstilleståndet i Compiègne, kallade Molotov åter till sig nazisternas moskva-ambassadör och sade till honom att ”lösningen av den bessarabiska frågan” inte tålde ytterligare uppskov. ”Sovjetregeringen var besluten att gripa till våld om den rumänska regeringen avböjer en uppgörelse i godo.” Molotov tillade att den ryska regeringen hoppades att Tyskland ”inte skulle hindra utan stödja ryssarna i deras aktion”. Vad mera var, ”det ryska kravet utsträcker sig också till Bukovina”.⁴ Ryssland hade förlorat Bessarabien till Rumänien vid slutet av första världskriget men Bukovina hade aldrig varit ryskt utan hade hört till Österrike ända till 1919, då Rumänien lade beslag på området. Vid förhandlingarna i Moskva om den rysk-tyska paktens Ribbentrop — vilket han nu påminde Hitler om som svar på dennes fråga — tvingats gå med på att Bessarabien innefattades i den ryska intressesfären; men han hade aldrig skänkt bort Bukovina.

I Berlin uppstod en viss oro som spred sig till OKW:s högkvarter i väster. Den tyska krigsmakten hade ett desperat behov av den rumänska oljan och Tyskland behövde de livsmedel och det kreatursfoder som också kom från denna balkanstat. Allt detta skulle gå förlorat om Röda armén ockuperade Rumänien. Något tidigare, den 23 maj när slaget om Frankrike rasade som hårdast, hade den rumänska generalstaben sänt OKW ett SOS om att ryska trupper höll på att dras samman vid gränsen. Jodl sammanfattade följande dag i sin dagbok reaktionen i Hitlers högkvarter med följande ord: ”Läget i Östeuropa börjar bli hotfullt till följd av ryska truppsammandragningar mot Bessarabien.”

På natten den 26 juni ställde Ryssland ultimatum till Rumänien med krav på att detta land skulle avträda Bessarabien och norra Bukovina. Svaret måste lämnas följande dag. Ribbentrop instruerade i full panik från sitt personliga tåg tyske ministern i Bukarest att råda den rumänska regeringen att ge vika, vilket denna också gjorde den 27 juni. Ryska trupper tågade nästa dag in i sina nyerövrade områden och Berlin drog en suck av lättnad över att ryssarna åtminstone inte hade ockuperat hela Rumänien, vilket skulle ha betytt att Tyskland hade gått miste om viktiga olje- och livsmedelsleveranser.

Det framgår tydligt av Stalins handlingar och av de hemliga tyska dokumenten att den ryske diktatorn visserligen tänkte lägga beslag på så mycket som möjligt i Östeuropa medan tyskarna var låsta i väster men att han inte önskade eller övervägde en brytning med Hitler.

I slutet av juni hade Churchill i ett personligt brev försökt klargöra för Stalin att de tyska

erövringarna utgjorde en lika allvarlig fara för Ryssland som för Storbritannien.⁵ Sovjetdiktatorn brydde sig inte om att svara; förmodligen trodde han som nästan alla andra människor att det var slut med Storbritannien. Därför talade han om för tyskarna vad den brittiska regeringen försökte göra. Premiärministern hade skickat sir Stafford Cripps, en av arbetarpartiets ledande personligheter, till Moskva som ny brittisk ambassadör i förhoppningen att han skulle vinna större gehör hos kommunisterna än den förre ambassadören — ett hopp som sveks, efter vad han senare dystert erkände. Cripps hade i början av juli 1940 ett samtal med Stalin som av Churchill beskrivs som ”stelt och kyligt”. Den 13 juli lämnade Molotov på uppdrag av Stalin en skriftlig rapport från detta hemliga samtal till den tyske ambassadören.

Rapporten är ett intressant dokument. Den avslöjar bättre än någon annan källa Stalins begränsning när han kyligt smidde sina utrikespolitiska planer. Schulenburg vidarebefordrade den till Berlin i ett ”ytterst brådskande” och naturligtvis ”hemligt” telegram, och Ribbentrop blev så tacksam för det att han sade till sovjetregeringen att han ”i hög grad uppskattade denna information”. Enligt rapporten hade Cripps försökt få Stalin att avslöja sin hållning till bland annat följande viktiga fråga:

Den brittiska regeringen var övertygad om att Tyskland eftersträvar herraväldet i Europa ... Detta var lika farligt för Sovjetunionen som för England. Därför borde de båda länderna enas om en gemensam politik till självförsvar mot Tyskland och om den europeiska maktbalansens återupprättande.

Stalin uppges ha svarat:

Han såg inte längre någon fara för att något enda land skulle vinna herraväldet i Europa och ännu mindre någon fara för att Europa skulle uppslukas av Tyskland. Stalin iakttog Tysklands politik och kände väl en rad ledande tyska statsmän. Han hade hos dem inte upptäckt någon önskan att uppsluka europeiska länder. Stalin ansåg inte att Tysklands militära framgångar utgjorde ett hot mot Sovjetunionen eller mot dess vänskapliga relationer till Tyskland.⁶

Man häpnar över så mycken självsäkerhet och okunnighet. Den ryske enväldshärskaren kände naturligtvis inte till de planer som den uppblåste Hitler nu hyste, men föhrerns tidigare beteende, hans välkända ambitioner och de oväntat snabba nazistiska erövringarna borde ha räckt för att varna Stalin för den fruktansvärda fara som nu hotade Sovjetunionen. Otroligt nog var det emellertid inte tillräckligt.

Av de beslagtagna nazistiska dokumenten och av vittnesmål som har avlagts av många tyskar, vilka hade ledande roller i det drama som under 1940 utspelades på den stora scen som Västeuropa utgör, framgår tydligt att Hitler just i det ögonblick när Stalin visade så monumental självbelåtenhet umgicks med tanken att rikta sina vapen mot Sovjetunionen och krossa landet.

Grundtanken var mycket äldre — minst femton år. I *Min Kamp* skrev Hitler:

Därför tar vi nationalsocialister upp utvecklingen där den avbröts för sex-hundra år sedan. Vi hejdar de oändliga tyska strävandena mot södra och västra Europa och vänder blicken mot länderna i öster ... När vi idag talar om nya områden i Europa måste vi främst tänka på Ryssland och dess angränsande satellitstater. Ödet självt tycks påpeka för oss att vår väg ligger där ... Detta kolossala välde i öster är moget att brytas sönder, och slutet på det judiska styret i Ryssland kommer samtidigt att bli slutet på Ryssland som stat.⁷

Den tanken var fast rotad hos Hitler, och hans pakt med Stalin hade inte alls rubbat den utan bara förmått honom att tills vidare inte handla därefter. Men uppskovet var helt kort. Faktum

är att Führern mindre än två månader efter undertecknandet av den pakt som hade hjälpt honom att krossa Polen gav armén order om att det erövrade polska området skulle betraktas som ”ett uppladningsområde för framtida tyska operationer”. Detta antecknade Halder den 18 oktober i sin dagbok.

När Hitler fem veckor senare, den 23 november, bearbetade sina tveksamma generaler för att göra dem mera villiga att gå till anfall i väster, hade han ingalunda glömt bort Ryssland. ”*Vi kan inte bekämpa Ryssland förrän vi har ryggen fri i väster*”, förklarade han. Vid den tiden grubblade Hitler mycket över frågan om ett tvåfrontskrig, de tyska härförarnas mardröm sedan ett århundrade tillbaka, och denna dag talade han ingående om den. Han tänkte inte upprepa tidigare tyska härskares misstag; han tänkte också i fortsättningen se till att armén bara behövde kämpa på en front åt gången.

Följaktligen var det bara naturligt att Hitler efter att ha besekrat Frankrike och jagat den brittiska armén över Engelska kanalen, nu då Storbritannien hotades med katastrof, åter började tänka på den ryska frågan. Nu räknade han nämligen med att ha ryggen fri i väster och att alltså ha uppnått den förutsättning som han själv hade fastställt för att kunna ”bekämpa Ryssland”. Den snabbhet med vilken Stalin i juni lade beslag på de baltiska staterna och de båda rumänska provinserna sporrade Hitler till att fatta ett beslut.

Det går nu att spåra tidpunkten när detta skedde. Jodl uppger att det ”principiella beslutet” fattades ”redan under fälttåget i väster”.⁸ Överste Walter Warlimont, Jodls närmaste man i OKW, drar sig till minnes att Jodl den 29 juli vid ett sammanträde med operationsstabens officerare tillkännagav att ”Hitler ämnade angripa Sovjetunionen på våren 1941”. Jodl berättade att Hitler något före detta möte hade sagt till Keitel ”att han ämnade börja angreppet mot Sovjetunionen under hösten 1940”. Men det blev svårsmält till och med för Keitel som lyckades få Hitler på andra tankar genom att tala dels om det dåliga höstvädret, dels om svårigheterna att överföra större delen av armén från väster till öster. Warlimont uppger att när denna konferens den 29 juli ägde rum ”hade datum för det planerade anfallet [mot Ryssland] flyttats till våren 1941”.⁹

Tack vare Halders dagbok¹⁰ vet vi att Führern bara en vecka tidigare fortfarande hade tänkt sig ett eventuellt krigståg i Ryssland på hösten om Storbritannien inte invaderades. Vid en militär överläggning i Berlin den 21 juli sade han till Brauchitsch att börja förberedelserna för ett sådant. Dennes svar till Hitler visar att arméns överbefälhavare och hans generalstab redan hade börjat tänka över frågan — men inte tillräckligt mycket. Brauchitsch sade till Führern att fälttåget ”skulle ta fyra till sex veckor” och att målet skulle vara ”att besegra den ryska armén eller i varje fall ockupera så stor del av Sovjetunionens territorium att de ryska bombplanen inte skulle kunna nå fram till Berlin eller till industriområdet i Schlesien medan de tyska bombplanen å andra sidan skulle kunna nå alla de viktigare målen i Sovjetunionen”. Brauchitsch ansåg att mellan 80 och 100 tyska divisioner skulle räcka för uppgiften; han uppskattade den ryska styrkan till ”mellan 50 och 75 goda divisioner”. Halders anteckningar om vad Brauchitsch berättade efter mötet visar att Hitler hade irriterats av Stalins erövringar i Östeuropa och att han trodde att den ryske diktatorn ”flirtade med England” för att uppmuntra britterna att hålla ut men att han inte hade sett något som kunde tyda på att Ryssland förberedde ett krig mot Tyskland.

Vid ännu en konferens i Berghof den 31 juli 1940, när invasionen av Storbritannien framstod som allt mindre trolig, meddelade Hitler för första gången sina officerare vilket beslut han hade fattat i frågan om Ryssland. Vid detta tillfälle var Halder personligen närvarande och stenograferade den exakta ordalydelsen av krigsherrens tal.¹¹ Hans anteckningar avslöjar inte

bara att Hitler definitivt hade beslutat angripa Ryssland följande vår utan också att han redan hade fastställt de viktigaste strategiska målen. Hitler sade bland annat:

Storbritannien hoppas på Ryssland och Amerika. Om hoppet på Ryssland sviks kommer hoppet på Amerika också att svikas eftersom Rysslands eliminering i enormt hög grad kommer att öka Japans makt i Fjärran östern.

Ju mera han tänkte över saken, förklarade Hitler, desto mera övertygad blev han att Storbritanniens envisa beslutsamhet att fortsätta kriget berodde på att det satte sitt hopp till Sovjetunionen:

Något egendomligt har hänt i Storbritannien. Britterna var redan fullständigt down.* Nu har de rest sig igen. Samtal har uppfångats. Ryssland obehagligt berört av den snabba utvecklingen i Västeuropa.

Ryssland behöver bara antyda för England att det inte önskar se Tyskland alltför starkt och engelsmännen klamrar sig som drunknande människor fast vid hoppet att läget om sex eller åtta månader fullständigt ska ha förändrats.

Men om Ryssland krossas sviks Storbritanniens sista hopp. Då kommer Tyskland att bli Europas och balkanländernas herre.

Beslut: Med hänsyn till det sagda måste Ryssland likvideras. Våren 1941. Ju tidigare Ryssland krossas, desto bättre är det.†

Därefter gick den nazistiske krigsherren närmare in på sina strategiska planer, och generalerna förstod att de redan en viss tid hade legat och mognat inom honom trots att han hade varit så upptagen med kampen i väster. Han sade att operationen skulle tjäna något till endast om den fick till mål att krossa Sovjetunionen med ett enda kraftigt slag. Att erövra en bit rysk mark räckte inte. ”Att utplåna hela grunden för Rysslands existens — det är målet”, underströk Hitler. Två inledande stötar skulle sättas in, en i söder mot Kiev och Dnepr, den andra i norr upp genom de baltiska staterna och därefter mot Moskva. Där skulle de båda arméerna stråla samman. Om det blev nödvändigt sedan skulle en särskild operation genomföras för att ockupera Bakus oljefält. Blotta tanken på nya erövringar berusade Hitler; han planerade redan vad han skulle göra med dem. Han sade att han utan vidare skulle lägga beslag på Ukraina, Vitryssland och de baltiska staterna och utvidga Finlands område till Vita havet. För hela operationen ämnade han avdela 120 divisioner; 60 divisioner skulle reserveras för försvaret av erövringarna i väster. Hitler bestämde att angreppet skulle börja i maj 1941 och att operationen skulle ta fem månader. Den skulle vara slutförd vid vinterns inbrott. Han uppgav att han helst skulle ha velat gå till angrepp redan innevarande år men att det inte hade visat sig möjligt.

Nästa dag, den 1 augusti, började Haider och hans generalstab arbeta med planerna. Han påstod senare att han motsatte sig hela tanken på ett angrepp mot Ryssland emedan han ansåg den osund; men hans dagboksanteckning för den 1 augusti 1940 visar att han med stor entusiasm tog itu med sin nya och krävande uppgift.

Planeringsarbetet inleddes med typisk tysk grundlighet på tre plan: arméns generalstab, Warlimonts operationella stab i OKW samt den av general Thomas ledda avdelningen för ekonomi och rustningar inom OKW. Thomas underrättades den 14 augusti av Göring om att

* Halder använder det engelska ordet *down* i sin tyska text.

† Kursiveringarna är gjorda av Halder.

Hitler önskade att de av ryssarna beställda varorna skulle levereras ”bara till våren 1941”.*

¹²Under tiden skulle hans byrå utarbeta en detaljerad översikt över Sovjetunionens industrier, transportväsen och oljecentra som skulle bli en vägledning när militärerna fastställde sina mål och senare en hjälp vid förvaltningen av Ryssland.

Några dagar tidigare, den 9 augusti, hade Warlimont utsänt sitt första direktiv för förberedandet av uppladdningsområdena i öster varifrån ryssarna skulle angripas. Kodnamnet blev *Aufbau Ost* — Uppladdning Öst. Den 26 augusti gav Hitler order om att 10 infanteri- och 2 pansardivisioner skulle sändas från Västeuropa till Polen. Han bestämde att pansarenheterna skulle förläggas till sydöstra Polen för att kunna ingripa till de rumänska oljefältens skydd.¹³ överförandet av stora trupper till Östeuropa[†] måste göra den misstänksamme Stalin ännu misstänksammare om han hade fått reda på det, vilket tyskarna lade ner stora ansträngningar på att förhindra. Eftersom förflyttningen inte helt kunde döljas instruerades den tyske militärattachén i Moskva general Ernst Köstring att säga till den ryska generalstaben att det bara gällde att ersätta en äldre årsklass, som skulle sättas in i industrin, med en yngre. Den 6 september utsände Jodl ett direktiv som mycket detaljerat behandlade möjligheterna att föra ryssarna bakom ljust. ”Dessa omgrupperingar”, sade han, ”får inte ge ryssarna intrycket att vi förbereder en offensiv på östfronten.”¹⁴

För att vapengrenarna inte skulle vila på sina lagrar efter sommarens stora segrar utsände Hitler den 12 november 1940 ett omfattande hemligstämplat direktiv som uppskisserade nya militära mål över hela Europa och annorstädes. Vi återvänder senare till några av dem. Vad som i detta sammanhang främst intresserar oss är vad Hitler sade om Sovjetunionen:

Politiska diskussioner har inletts för att få större klarhet om Rysslands nuvarande hållning. Oberoende av diskussionernas resultat bör alla de förberedelser i öster, varom redan muntlig order har getts, fortsätta. Instruktioner härom skall lämnas så snart jag har tagit del av och godkänt huvudlinjerna i arméns operationsplaner.¹⁵

De politiska diskussionerna inleddes i själva verket, när Molotov samma dag, den 12 november, kom till Berlin för att överlägga med Hitler.

Molotov i Berlin

Relationerna mellan Berlin och Moskva hade försämrats sedan några månader. Allt hade gått bra så länge Stalin och Hitler ägnade sig åt att lura andra, men när de började lura varann blev det ett annat ljud i skällan. Hitler hade måst hjälplöst stå och titta på när ryssarna högg klorna i de baltiska staterna och de båda rumänska provinserna Bessarabien och norra Bukovina, och hans bitterhet ökade ytterligare hans växande ilska. Det ryska försöket att tränga västerut måste stoppas, först och främst i Rumänien vars oljetillgångar var av livsviktig betydelse för ett Tyskland som till följd av den brittiska blockaden inte längre kunde importera olja över havet.

Hitlers problem blev ännu mera invecklat när också Ungern och Bulgarien krävde delar av

* I sin rapport om detta understryker Thomas hur punktligt ryssarna vid denna tid skötte sina leveranser till Tyskland. I själva verket, säger han, fortsatte de med det ”ända fram till angreppets början”; han påpekar roat att ”till och med de allra sista dagarna transiterades leveranser av gummi från Fjärran östern [av ryssarna] på expresståg” — förmodligen på den transsibiriska järnvägen

[†] Tyskarna hade bara hållit kvar 7 divisioner i Polen, varav 2 överfördes till västfronten under det stora angreppet på våren. Halder har skämtat om att de trupper som var kvar knappt räckte för tullbevakningen. Om Stalin i juni 1940 hade anfallit Tyskland skulle Röda armén förmodligen ha nått fram till Berlin innan tyskarna hade hunnit organisera något allvarligare motstånd.

Rumänien. Ungern beredde sig faktiskt mot slutet av sommaren 1940 till krig för att vinna tillbaka Transsylvanien, som det hade måst överlämna till Rumänien efter första världskriget. Hitler insåg att ett ungerskt-rumänskt krig skulle avskära Tyskland från dess främsta råoljekälla och förmodligen leda till att ryssarna ingrep, ockuperade hela Rumänien och definitivt berövade Tredje riket den rumänska oljan.

Den 28 augusti hade läget blivit så farligt att Hitler gav order om att 5 pansar- och 3 motoriserade divisioner jämte fallskärms- och flygburna trupper skulle göra sig redo att den 1 september ockupera de rumänska oljefälten.¹⁶ Samma dag överlade han med Ribbentrop och Ciano i Berghof; därefter skickade han dem till Wien där de skulle läsa lagen för Ungerns och Rumániens utrikesministrar och tvinga dem att gå med på tysk-italiensk medling. De löste uppdraget utan större svårighet sedan Ribbentrop hade spelat översittare mot båda parterna. Den 30 augusti gick ungrarna och rumänerna i Belvederepalatset i Wien med på axelmakternas lösning. När den rumänske utrikesministern Michail Manoilescu såg kartan, på vilken ungefär halva Transsylvanien hade förts till Ungern, svimmade han, föll över det bord där avtalet skulle undertecknas och återfick medvetandet först sedan läkarna hade gett honom en kamferinjektion.*¹⁷ Formellt sett som belöning för sin resonlighet men i själva verket för att ge Hitler rätt att intervensera om så skulle behövas fick Rumänien av Tyskland och Italien en garanti för vad som återstod av dess territorium.†

Führerns närmaste män fick tre veckor senare ytterligare klarhet om hans planer. Den 20 september gav Hitler i ett strängt hemligt direktiv order om att ”militärmissioner” skulle sändas till Rumänien:

Yttervärlden bör bibringas intrycket att dessa har till uppgift att hjälpa Rumänien att bygga upp och utbilda sin krigsmakt. De verkliga uppgifterna — som inte får avslöjas för vare sig rumänerna eller våra egna trupper — skall vara:

Att skydda oljedistriktet . . .

Att förbereda anfallsbaser på rumänsk mark för tyska och rumänska styrkor ifall ett krig mot Sovjetunionen påtvingas oss.¹⁸

På så sätt förberedde Hitler den södra flygeln av den nya front som han nu började få en allt klarare bild av.

Wienavtalet och framför allt den tyska garantin till återstoden av Rumänien fick ett surt mottagande i Moskva, som inte hade konsulterats. När Schulenburg den 1 september uppsökte Molotov för att överlämna en innehållslös skrivelse från Ribbentrop som försökte förklara och rättfärdiga vad som hade tilldragit sig i Wien var utrikeskommisarien enligt ambassadörens rapport ”reserverad, vilket stred mot hans vanliga uppträdande”. Han var emellertid inte så reserverad att han inte kunde komma med en kraftig muntlig protest. Han anklagade den tyska regeringen för att ha brutit mot artikel III i den rysk-tyska paktens, som innehöll bestämmelser om konsultationer, samt för att ha ställt Ryssland inför ”fullbordade fakta” vilka inte överensstämde med tyska försäkringar beträffande ”frågor av gemensamt intresse”.¹⁹ Tjuvarna hade börjat kivas om bytet, vilket i dylika fall nästan är oundvikligt.

Anklagelserna och motanklagelserna blev de följande dagarna ännu hetsigare. Den 3 septem-

* Avtalet kom att kosta kung Carol hans tron. Den 6 september abdikerade han till förmån för sin artonårige son Michail och flydde tillsammans med sin rödhåriga älskarinna Magda Lupescu genom Jugoslavien till Schweiz i ett specialtåg på tio vagnar som var fyllda med ”byte”. General Ion Antonescu, som var ledare för det fascistiska Järngardet och vän till Hitler, blev diktator.

† Utom södra Dobrogea, som Rumänien tvingades överlämna till Bulgarien.

ber telegraferade Ribbentrop en lång not till Moskva i vilken han förnekade att Tyskland hade brutit mot Moskvapakten men anklagade Ryssland för att ha gjort det genom att lägga beslag på de baltiska staterna och två rumänska provinser utan att ha konsulterat Berlin. Noten var avfattad på ett mycket kraftigt språk och ryssarna dämpade inte heller sina ord när de den 21 september besvarade den; vid det laget hade båda sidorna övergått till att framföra sina synpunkter skriftligt. Det ryska svaret upprepade att Tyskland hade brutit mot pakten, varnade för att Ryssland fortfarande hade stora intressen i Rumänien och slutade med det ironiska påpekandet att sovjetregeringen var villig att omarbete eller utesluta den artikel i fördraget som talade om konsultationer ifall tyskarna ansåg den ”obekväm eller besvärande”.²⁰

Kremls misstänksamhet mot Hitler ökade ytterligare till följd av två händelser som inträffade i september. Den 16 telegraferade Ribbentrop till Schulenburg att denne skulle söka upp Molotov och ”i förbigående” meddela honom att tyska förstärkningar till Nordnorge skulle skickas via Finland. Några dagar senare, den 25 september, sände den nazistiske utrikesministern ett nytt telegram till sin ambassad i Moskva, denna gång till dess chargé d'affaires eftersom Schulenburg befann sig på semester i Tyskland. Telegrammet bar påskriften ”strängt hemligt, statshemlighet” och bestämde att instruktionerna skulle verkställas bara om chargé'n följande dag fick ett telegram eller ett telefonmeddelande från Berlin med ett särskilt kodord.²¹

Det tyska sändebudet skulle meddela Molotov att Japan, Italien och Tyskland ”de allra närmaste dagarna” skulle underteckna en militärallians i Berlin. Denna skulle inte vara riktad mot Ryssland, vilket särskilt skulle understrykas i en av fördragsartiklarna. Ribbentrop fortsatte:

Alliansen är uteslutande riktad mot amerikanska krigshetsare. Givetvis sägs detta på övligt sätt inte uttryckligen i fördraget, men det framgår otvetydigt av dess text ... Dess enda syfte är att förmå de element som arbetar på Amerikas inträde i kriget att ta sitt förnuft tillfångas genom att klart visa dem att de ifall de går med i det pågående kriget automatiskt får de tre stormakterna till motståndare.²²

Den kylige sovjetiske utrikeskommissarien, vars misstankar beträffande de tyska avsikterna nu spirade som blommor i juni, ställde sig ytterst tvivlande när Tysklands chargé d'affaires Werner von Tippelskirch på kvällen den 26 september meddelade honom nyheten. Han sade omedelbart med det detaljnoga pedanteri som var så påfrestande för alla dem med vilka han förhandlade, både vänner och fiender, att sovjetregeringen i enlighet med artikel IV i Moskvapakten hade rätt att läsa texten till denna militära tremaktsallians *innan den undertecknades* inklusive, tillade han, ”eventuella hemliga protokoll”.

Molotov önskade också mera detaljerade upplysningar om det tyska avtalet med Finland om trupptransporter genom detta land, som han efter vad han uppgav huvudsakligen kände till tack vare tidningarna, inklusive ett United-Press-telegram från Berlin. Molotov tillade att Moskva de senaste tre dagarna hade fått rapporter om att tyska trupper hade landstigit i minst tre finska hamnar ”utan att [sovjetregeringen] har informerats därom av Tyskland”.

Utrikeskommissarien fortsatte:

Sovjetregeringen önskade få se texten till avtalet om trupptransporterna genom Finland, inklusive dess hemliga avsnitt ... och informeras om omfattningen av avtalet, vem det var riktat mot samt vilka syften det tjänade.²³

Till och med den trögtänkte Ribbentrop insåg att något måste göras för att få ryssarna på bättre humör och den 2 oktober telegraferade han till Moskva en text som han uppgav innehöll avtalet med Finland. Han upprepade också att tremaktspakten, som då redan hade

undertecknats, * inte var riktad mot Sovjetunionen samt förklarade högtidligt att ”det inte fanns några hemliga protokoll eller andra hemliga avtal.”²⁴ Den 7 oktober instruerade Ribbentrop Tippleskirch att ”i förbigående” omtala för Molotov att en tysk ”militärmission” hade sänts till Rumänien, och efter att ha fått reda på Molotovs misstänksamma reaktion mot denna nyhet (utrikeskommissarien hade frågat hur stora trupper tyskarna sände till Rumänien),²⁵ sände Ribbentrop den 13 oktober ett långt brev till Stalin för att försöka lugna de ryska farhågorna beträffande Tysklands avsikter.²⁶

Som man kunde vänta var brevet lika innehållslöst som uppblåst, fullt av dumheter, lögner och bortförklaringar. England fick skulden för kriget och alla konsekvenser detta dittills hade fått; men en sak var säker: ”Kriget har vunnits av oss. Nu gäller frågan bara hur länge det skall dröja innan England ... erkänner sitt sammanbrott.” De tyska manövrerna i Finland och Rumänien liksom tremaktspakten förklarades vara välgärningar mot Ryssland. Men nu arbetade den brittiska utrikespolitiken och brittiska hemliga agenter på att utså oenighet mellan Ryssland och Tyskland. Vore det inte, frågade Ribbentrop Stalin, en god idé att lura britterna genom att skicka Molotov till Berlin så att führern ”personligen får redogöra för sina synpunkter på den framtida utformningen av våra båda länders relationer till varandra”?

Ribbentrop gav en listig vink om hur de synpunkterna såg ut: *varken mer eller mindre än att dela upp världen mellan de fyra totalitära staterna. De fyra staterna — Sovjetunionen, Italien, Japan och Tyskland — är nödgade att utforma en långsiktig politik ... och dra gränserna mellan sina intressen i världsomfattande skala.*

Det är Ribbentrop som kursiverar.

Det dröjde något innan den tyske moskvaambassadören kunde överlämna brevet, vilket gjorde Ribbentrop rasande och fick honom att i ett ilsket telegram till Schulenburg fråga varför hans brev inte hade framlämnats förrän den 17 och varför, ”med hänsyn till dess viktiga innehåll”, det inte hade lämnats till Stalin personligen; Schulenburg hade gett det till Molotov.²⁷ Stalin sände den 22 oktober ett anmärkningsvärt hjärtligt svar. Han skrev bland annat: ”Molotov erkänner att det är hans tur att avlägga besök i Berlin. Härmed antar han er inbjudan.”²⁸ Stalins fryntlighet var säkert bara en mask. Schulenburg telegraferade några dagar senare till Berlin att ryssarna protesterade mot att Tyskland vägrade leverera krigsmateriel samtidigt som det sände vapen till Finland. ”Detta är första gången”, skrev Schulenburg, ”som våra vapenleveranser till Finland har omnämnts av ryssarna.”²⁹

Mörker och duggregn när Molotov anlände; hans mottagande var ytterst stelt och formellt. När han körde uppför Linden till sovjetambassaden gjorde han på mig intrycket av en pedantisk byskollärare. Men han måste ha haft andra kvaliteter för att kunna överleva avrättningstävlingen i Kreml. Tyskarna talar nonchalant om att låta Moskva förverkliga drömmen om Bosporen och Dardanellerna, medan de själva tar hand om resten av Balkan: Rumänien, Jugoslavien och Bulgarien.

Så började min dagboksanteckning från Berlin den 12 november 1940. Tyskarnas

* Pakten undertecknades den 27 september 1940 i Berlin vid en operettartad ceremoni som jag har skildrat i ett annat arbete (*Berlin Diary*, s. 532-537). I de båda första artiklarna erkände Japan ”Tysklands och Italiens ledarskap vid upprättandet av en nyordning i Europa”, medan de båda europeiska staterna erkände Japans motsvarande ledarskap i Östasien. Artikel III bestämde ömsesidigt bistånd om någon av staterna skulle angripas av Förenta staterna, även om Amerika inte uttryckligt nämndes utan bara beskrevs. Som jag den dagen antecknade i min berlindagbok ansåg jag att det viktigaste med pakten var att den visade att Hitler nu var inställd på ett långt krig. Ciano, som undertecknade pakten för Italiens räkning, drog samma slutsats (*The Ciano Diaries*, s. 296; orig. titel *Diario* 1939-1943). Trots alla försäkringar om motsatsen var pakten dessutom avsedd som en varning till Sovjetunionen.

”nonchalanta” prat var alldeles riktigt. Nu vet vi ännu mycket mera om detta märkliga och betydelsefulla möte tack vare utrikesdepartementets dokument, bland vilka återfinns de hemliga tyska protokollen från de två dagar som överläggningarna varade. Alla protokollen utom ett fördes av den allestädes närvarande dr Schmidt.*³⁰

Under det första samtalet mellan de båda utrikesministrarna på förmiddagen den 12 november gav Ribbentrop en fulländad uppvisning i uppblåst dryghet men Molotov genomskådade honom snabbt och insåg vad tyskarna var ute efter. Ribbentrop började: ”England är besekrat och det är bara en tidsfråga när det äntligen erkänner sitt nederlag ... Det brittiska imperiet står nu vid början till slutet.” Visserligen hoppades briter på hjälp från Amerika, men ”Förenta staternas inträde i kriget kommer inte att göra någon skillnad för Tyskland. Tyskland och Italien kommer aldrig mer att tillåta någon anglosaxare att sätta sin fot på det europeiska fastlandet ... Detta är inte alls något militärt problem ... Axelmakterna överväger därför inte hur de ska vinna kriget utan snarare hur snabbt de ska kunna göra slut på det krig som redan har vunnits”.

Detta gjorde, förklarade Ribbentrop, att tiden nu var inne för de fyra stormakterna Ryssland, Tyskland, Italien och Japan att fastställa sina ”intressesfärer”. Han sade att führern ansåg att det naturligaste för alla fyra länderna vore att de expanderade ”i sydlig riktning”. Japan hade redan vänt sig mot söder, liksom också Italien hade gjort. När Tyskland hade upprättat sin ”nyordning” i Västeuropa ämnade det söka ytterligare ”livsrum” i Centralafrika (av alla platser!). Ribbentrop sade att han ”undrade” om inte Ryssland också borde ”vända sig söderut för att finna det naturliga utlopp till havet som var så viktigt för det”.

”Vilket hav?” insköt Molotov iskallt.

Det var en obekvämt men viktig fråga, vilket tyskarna skulle upptäcka under de följande trettiosex timmarna av oändliga samtal med denne envise, prosaiske och detaljkäre kommunist. Molotovs fråga försatte ett ögonblick Ribbentrop ur stridbart skick och han kunde inte komma på något svar. I stället fortsatte han att svamla om ”de stora förändringar som efter kriget kommer att äga rum över hela världen” och förklarade att det verkligt viktiga var att ”den tysk-ryska paktens båda signatärer tillsammans hade nått goda resultat” och ”skulle fortsätta att nå goda resultat”. Men när Molotov envist krävde ett svar på sin enkla fråga svarade Ribbentrop slutligen med en fingervisning om att ”i längden Ryssland skulle vinna mest på att nå havet vid Persiska viken och Arabiska havet”.

Molotov fick ”ett ansiktsuttryck som var omöjligt att tolka”,³¹ berättar dr Schmidt som var med och gjorde anteckningar. Han sade mycket litet men mot slutet påpekade han att ”noggrannhet och vaksamhet” var nödvändiga vid gränsdragningen mellan intressesfärerna, ”framför allt mellan Tyskland och Ryssland”. Den skicklige ryske förhandlaren sparade i övrigt sin ammunition för mötet med Hitler, som ägde rum på eftermiddagen. För den allsmäktige nazistiske krigsherren blev det en överraskande, nervpåfrestande, motig och fullständigt enastående upplevelse.

Hitler var lika vag som sin utrikesminister och ännu mera bombastisk. Han började med att säga att Tyskland så snart vädret blev bättre skulle utdela ”dödsstöten mot England”. Naturligtvis fanns ”det amerikanska problemet”. Men Förenta staterna skulle inte ”utgöra någon fara för andra länders frihet förrän 1970 eller 1980... [Amerikanerna] borde inte lägga

* Stalin har senare ofrivilligt bekräftat deras exakthet. Churchill uppger att han i augusti 1942 av Stalin fick en redogörelse för Molotovs diskussioner i Berlin ”som inte på några viktigare punkter skiljer sig från den tyska skildringen” även om den var ”kärnfullare”. (Churchill: *Their Finest Hour*, s. 585 —586.)

sig i vare sig Europa, Afrika eller Asien”. Här avbröt Molotov för att säga att han fullständigt höll med Hitler; men det var nästan den enda punkt där han gjorde det. Sedan nazistledaren hade slutat sin långa rad av älskvärda banaliteter och bland annat understrukt att det inte fanns några allvarliga intressekonflikter mellan de två länderna vilka båda önskade ”tillträde till oceanen”, svarade Molotov att ”föhrerns uttalanden hade varit av generell natur”. Nu skulle han, sade han, framföra Stalins åsikter eftersom denne vid hans avfärd från Moskva hade gett honom ”exakta instruktioner”. Sedan kom en salva som den tyske diktatorn efter vad protokollet utvisar sannerligen inte var beredd på.

”Frågorna haglade över Hitler”, berättade Schmidt senare. ”Ingen annan utländsk gäst talade någonsin på det sättet till honom i min närvaro.”³²

Molotov önskade bland annat få reda på vad Tyskland höll på att koka ihop i Finland. Hur skulle nyordningen se ut i Europa och i Asien och vilken roll skulle Sovjetunionen spela i den? Vilken ”innehörd” hade tremaktpakten? Han fortsatte: ”Dessutom måste större klarhet skapas beträffande Rysslands intressen på Balkan och vid Svarta havet vad Bulgarien, Rumänien och Turkiet beträffar.” Han skulle gärna lyssna till några svar och ”förklaringar”, sade han.

Hitler blev, kanske för första gången i sitt liv, så häpen att han inte kunde svara. Han föreslog att mötet skulle uppskjutas ”på grund av risken för flyglarm” och lovade att nästa dag förklara sig i detalj.

Ett klarläggande hade uppskjutits men inte förhindrats, och när Hitler och Molotov nästa morgon återupptog samtalet var den ryske utrikeskommissarien obeveklig. Man började med den finska frågan, som snart gav upphov till en bitter och sarkastisk ordväxling mellan de båda männen. Molotov krävde att Tyskland skulle dra tillbaka sina trupper från Finland. Hitler förnekade att ”Finland var ockuperat av tyska trupper”; dessa skickades bara genom Finland till Norge. Men han önskade veta ”om Ryssland ämnade börja krig mot Finland”. Enligt det tyska protokollet besvarade Molotov ”denna fråga något undvikande”, vilket gjorde Hitler missnöjd.

”Något krig bör inte föras vid Östersjön”, underströk Hitler. ”Det skulle utgöra en allvarlig påfrestning på de tysk-ryska relationerna”, en hotelse som han ett ögonblick senare förstärkte genom att säga att en dylik påfrestning skulle kunna få ”oanade konsekvenser”. Hitler önskade också få reda på vilka ytterligare krav Sovjetunionen skulle kunna ställa på Finland; hans gäst svarade att ryssarna önskade en ”uppgörelse i stil med Bessarabien” — vilken var detsamma som fullständig annexion av landet. Hitlers reaktion måste ha oroad till och med denne orubbligt lugne ryss eftersom han skyndade sig att fråga föhrern om dennes ”uppfattning i saken”.

Diktatorn svarade i sin tur ganska undvikande att han bara kunde upprepa att ”något krig med Finland inte fick äga rum eftersom en sådan konflikt skulle kunna få långtgående återverkningar”.

”Detta ställningstagande har infört en ny faktor i diskussionen”, genmålde Molotov.

Nu hade ordväxlingen blivit så hetsig att Ribbentrop, som vid det laget måste ha blivit ordentligt uppskrämd, enligt det tyska protokollet avbröt den och sade ”att det verkligen inte fanns någon som helst anledning att göra Finland till en twistefråga. Förmodligen rörde det sig bara om ett missförstånd.”

Det välkomna avbrottet gav Hitler möjlighet att snabbt byta ämne. Han ville undersöka om

ryssarna kunde frestas av de nästan obegränsade utsikterna till nytt byte som snart skulle erbjuda sig när det brittiska imperiet bröt samman.

”Låt oss övergå till viktigare frågor”, sade han och fortsatte sedan:

Efter erövringen av England kommer det brittiska imperiet att utmätas som ett gigantiskt världsomfattande jordagods på fyrtio miljoner kvadratkilometer som har gått i konkurs. Detta konkursbo kan ge Ryssland tillgång till isfritt, verkligt öppet hav. Hittills har en minoritet på 45 miljoner engelsmän härskat över det brittiska imperiets 600 miljoner undersåtar. [Hitler] står nu i begrepp att krossa denna minoritet ... Detta öppnar världsomspännande perspektiv ... Alla länder som har intressen att bevaka i konkursboet bör inställa alla kontroverser sinsemellan och uteslutande ägna sig åt delningen av det brittiska imperiet. Detta gällde Tyskland, Frankrike, Italien, Ryssland och Japan.

Den kyligt orubblige ryske gästen verkade inte entusiastisk över sådana ”världsomspännande perspektiv” och han var inte lika övertygad som tyskarna — vilket han senare underströk — om att det brittiska imperiet snart skulle vara moget för styckning. I stället sade han att han önskade diskutera problem som låg ”närmare Europa”, exempelvis Turkiet, Bulgarien och Rumänien. Han fortsatte:

”Sovjetregeringen anser att den tyska garantin till Rumänien är riktad mot Rysslands intressen — om jag får uttrycka mig så uppriktigt.” Han hade uttryckt sig uppriktigt hela dagen till sina värdars växande förtvivlan, och han fortsatte obarmhärtigt. Nu krävde han att Tyskland skulle ”återta” sin garanti. Hitler vägrade.

Vad skulle Tyskland säga, envisades Molotov, om Ryssland till följd av sina intressen i sundet mellan Svarta havet och Medelhavet ”gav Bulgarien ... en garanti exakt lik den som Tyskland och Italien hade gett Rumänien”?

Man kan nästan se hur Hitler mörknade. Han frågade om Bulgarien i likhet med Rumänien hade bett om en dylik garanti. Den tyska redogörelsen uppger att han tillade: ”Han (führern) kände inte till någon bulgarisk begäran.” I alla händelser måste han först diskutera saken med Mussolini innan han gav ett mera bestämt svar på den ryska frågan. Och han tillade hotfullt att Tyskland om det ”händelsevis skulle önska en konflikthanledning med Ryssland inte behövde gå till sunden för att finna en sådan”.

Führern, som i vanliga fall var så språksam, hade emellertid ingen lust att fortsätta samtalet med den hopplöse ryssen. Det tyska protokollet uppger:

Här påpekade führern att det hade blivit sent och förklarade att det med hänsyn till risken för engelska flygräder skulle vara bättre att nu avbryta samtalet eftersom huvudfrågorna förmodligen hade diskuterats tillräckligt grundligt.

Samma kväll gav Molotov en galatillställning för sina värdar på den ryska ambassaden vid Unter den Linden. Hitler, som var tydligt utmattad och fortfarande irriterad efter dagens prövningar, infann sig inte.

Det gjorde däremot briterne. Jag hade undrat över varför deras bombplan inte hade visat sig över Berlin, vilket de hade gjort nästan alla de föregående nätterna, för att under Molotovs första kväll i den tyska huvudstaden påminna honom om att Storbritannien ännu inte hade sagt sitt sista ord i kriget trots att tyskarna försökte tuta i honom motsatsen. Jag måste erkänna att många av oss journalister verkligen hade väntat att få se planen; men de kom inte. Tjänstemännen på det tyska utrikesdepartementet, som hade fruktat det värsta, blev synbart lättade. Men det varade inte länge.

På kvällen den 13 november anlände britterna tidigt.* Vid den tiden på året sänker sig mörkret över Berlin vid fyrtiden på eftermiddagen. Strax efter klockan nio började flyglarmssirenerna tjuta. Sedan hördes brakets från spärrelskanonerna och mellan salvorna dånet från bombplanen. Enligt dr Schmidt, som var med på mottagningen på den ryska ambassaden, hade Molotov just utbringat en vänskapsskål och Ribbentrop hade rest sig för att svara när flyglarmet gick och gästerna skyndade sig till skyddsrummet. Jag såg själv hur tyskarna och ryssarna störtade nerför Linden och runt hörnet till Wilhelmstrasse där de räddade sig i utrikesdepartementets skyddsrum. En del av tjänstemännen, bland andra dr Schmidt, satte kurs på hotell Adlon, framför vilket jag och några andra journalister hade fattat posto, och fick inte vara med om det improviserade möte som de båda utrikesministrarna nu höll i källaren under utrikesdepartementet. Protokollet för detta möte fördes därför i dr Schmidts ofrivilliga frånvaro av det tyska ambassadrådet i Moskva Gustav Hilger som under konferensen hade varit en av tolkarna.

Medan de brittiska bombplanen fortsatte att flyga över staden och lv-kanonerna utan större verkan besköt dem gjorde den hale nazistiske utrikesministern ännu ett försök att prata omkull ryssarna. Han lade fram utkastet till ett avtal som i praktiken förvandlade tremaktspakten till en fyrmaktspakt med Ryssland som fjärde medlem. Molotov lyssnade tålmodigt medan Ribbentrop läste upp texten.

Den viktigaste punkten var artikel II. I den utfäste sig Tyskland, Italien, Japan och Sovjetunionen ”att respektera varandras naturliga intressesfärer”. Alla tvister i dylika frågor måste lösas ”på vänskaplig väg”. De båda fasciststaterna och Japan gick med på att ”erkänna den nuvarande utsträckningen av Sovjetunionens territorium och skall respektera den”. Enligt artikel III förband sig alla fyra länderna att inte sluta sig till eller stödja något förbund som var riktat ”mot någon av de fyra makterna”.

Ribbentrop föreslog att själva avtalet skulle offentliggöras men naturligtvis inte dess hemliga protokoll, som han därefter läste upp. Det viktigaste av dem bestämde gränserna för de olika ländernas ”territoriella strävanden”. De ryska skulle ha sitt ”centrum söder om Sovjetunionens nationella territorium i riktning mot Indiska oceanen”.

Molotov nappade inte på kroken. Det föreslagna avtalet var uppenbart ett försök att få Ryssland att avstå från sin traditionella strävan mot väster — Östersjöområdet, Balkan och längs de turkiska sunden till Medelhavet — en strävan som stred mot Tysklands och Italiens planer på egna erövringar. Sovjetunionen var inte intresserat, i varje fall inte för ögonblicket, av Indiska oceanen, som låg så långt bort. Molotov svarade Ribbentrop att det som för ögonblicket verkligen intresserade Sovjetunionen var Europa och de turkiska sunden. ”Följaktligen”, fortsatte han, ”är pappersgarantier inte tillräckliga för Sovjetunionen; det måste kraftigt hävdas behovet av verkningsfulla garantier för sin säkerhet.” Han förklarade sig i detalj:

De frågor som intresserade Sovjetunionen gällde inte bara Turkiet utan också Bulgarien ... Men Rumäniens och Ungerns framtid var också av intresse för Sovjetunionen och så måste det under alla förhållanden förbli. Sovjetregeringen skulle vidare vara intresserad av att få reda på axelmakternas avsikter beträffande Jugoslavien och Grekland och likaså de tyska planerna för Polen ... Sovjetregeringen var också intresserad av frågan om Sveriges neutralitet ... Östersjön var ytterligare en fråga.

* Churchill uppger att klockslaget för flygräden fastställdes just med hänsyn till Molotovs besök. ”Vi hade i förväg fått reda på konferensen”, skrev han senare, ”och även om vi inte var inbjudna till diskussionen ville vi på vårt sätt ta del i den.” (Churchill: *Their Finest Hour*, s. 584.)

Den outtröttlige sovjetiske utrikeskommissarien med sitt outgrundliga ansiktsuttryck utelämnade sannerligen ingenting. Ribbentrop fick känslan av att drunkna i denna störtflod av frågor. Molotov sade att han skulle ”uppskatta” om hans gäst besvarade dem men den tyske utrikesministern invände att ”förhöret var alltför ingående”. Han svarade föga övertygande:

Han kunde bara upprepa åter och åter igen att den verkligt viktiga frågan var om Sovjetunionen var villigt och berett att samarbeta med oss vid den stora uppstyckningen av det brittiska imperiet.

Molotov höll ett fränt svar i beredskap. Hilger skrev pliktskyldigast ner det i protokollet:

I sitt svar förklarade Molotov att tyskarna påstod att kriget mot England redan i praktiken hade vunnits. Om Tyskland nu [som Hitler hade hävdad] utkämpade en kamp på liv och död mot England kunde han bara uppfatta detta så att Tyskland kämpade ”för sitt liv” och England ”för sin död”.

Sarkasmen riskerade att gå den monumentalt trögtänkte Ribbentrop förbi och för säkerhets skull återkom Molotov till frågan. När tysken envisades med att upprepa att Storbritannien var krossat sade kommissarien till slut: ”Om det är riktigt undrar jag varför vi sitter här i skyddsrummet och vem det är som faller bomberna över oss.”*

Till irritationen över Molotovs omedgörlighet fogades ett par veckor senare nya bevis på Stalins allt mera glupande aptit. Hitler drog sina slutsatser.

Det måste här fastslås att sovjetdiktatorn trots sina senare påståenden om motsatsen nu accepterade Hitlers erbjudande att sluta sig till fasciststaterna, även om han krävde ett högre pris än Berlin hade erbjudit. Den 26 november, mindre än två veckor efter att Molotov hade kommit hem från Tyskland, upplyste han den tyske ambassadören i Moskva om att Ryssland var villigt att på följande villkor ansluta sig till fyrmaktpakten:

1. De tyska trupperna bör omedelbart dras tillbaka från Finland, som ... hör till Sovjetunionens intressesfär.
2. Inom de närmaste månaderna bör Sovjetunionens intressen i de turkiska sunden tryggas på så sätt att en ömsesidig biståndspakt sluts mellan Sovjetunionen och Bulgarien ... och Sovjetunionen upprättar en bas för lant- och sjöstridskrafter i närheten av Bosporen och Dardanellerna, vilken uthyrs till Sovjetunionen på lång tid.
3. Området söder om Batum och Baku i riktning mot Persiska viken erkänns som centrum för Sovjetunionens strävanden.
4. Japan avstår från sina kol- och oljekoncessioner i norra Sachalin.³³

Stalin begärde att fem hemliga protokoll, inte två, skulle utarbetas för att täcka hans nya förslag och bättrade på det hela genom att begära att de fyra staterna skulle vidta *militära* åtgärder mot Turkiet om det gjorde svårigheter beträffande de ryska baserna vid sunden.

Kraven var så långtgående att Hitler inte ens ville överväga dem. Han hade försökt hålla Ryssland utanför Europa men nu ställde Stalin krav på Finland och Bulgarien, kontrollen av de turkiska sunden och i praktiken också av de arabiska och persiska oljefälten som i normala fall täckte största delen av Europas oljebehov. Ryssarna brydde sig inte ens om att nämna Indiska oceanen, som föhrern hade försökt packa på dem som ”centrum för Sovjetunionens strävanden”.

”Stalin är skicklig och slug”, sade Hitler till sina högre officerare. ”Han kräver mer och mer.

* Molotovs slutsalva återges av Churchill som senare under kriget fick höra historien av Stalin. (Churchill: *Their Finest Hour*, s. 586.)

Han är en hänsynslös utpressare. Tysklands seger har blivit mer än Ryssland kan smälta. Följaktligen måste Ryssland krossas snarast möjligt.”³⁴

Den skicklige och hänsynslöse nazistiske utpressaren hade funnit sin like, och det gjorde honom rasande. I början av december bad han Halder att få generalstabens plan för angreppet på Sovjetunionen. Den 5 december kom Halder och Brauchitsch tjänstvilligt med den och Hitler godkände den efter en diskussion som varade i fyra timmar. OKW:s krigsdagbok och Halders privata dagbok innehåller skildringar av det viktiga mötet.³⁵ Den nazistiske krigsherren underströk att Röda arméns ställningar måste genombrytas både norr och söder om Pripyatträskan, kringrännas och förintas ”som i Polen”. Han sade till Halder att Moskva ”inte var viktigt”. Det verkligt viktiga var att knäcka Rysslands ”livskraft”. Rumänien och Finland skulle delta i anfallet, däremot inte Ungern. General Dietls bergsdivision i Narvik skulle transporteras genom norra Sverige till Finland och därifrån angripa Sovjetunionens arktiska områden. * Sammanlagt avdelades ”120 till 130 divisioner” för det stora fälttåget.

General Halder använde i sin dagboksanteckning om denna konferens liksom i sina tidigare anteckningar om planen för ett angrepp mot Ryssland kodnamnet Otto. Mindre än två veckor senare, den 18 december 1940, fastställdes det kodnamn för operationen som skulle gå till historien. Den dagen gick Hitler över Rubicon. Han utfärdade Direktiv nr 21. Det bar överskriften ”Operation Barbarossa” och började:

STRÄNGT HEMLIGT

Führerns högkvarter Den 18 december 1940

Den tyska krigsmakten måste hålla sig redo att *krossa det sovjetiska Ryssland genom ett snabbt fälttåg* innan kriget mot England är slut.[†] I detta syfte måste armén sätta in alla tillgängliga enheter med undantag för dem som behövs för att försvara de ockuperade områdena mot överraskande anfall .. .

Förberedelserna ... bör vara slutförda den 15 maj 1941. Största försiktighet är nödvändig för att inte avsikten att gå till anfall skall avslöjas.

Angreppet fastställdes alltså till mitten av maj följande år. Operation Barbarossas ”allmänna mål” var enligt Hitler följande:

Huvuddelen av den ryska *armén* i västra Ryssland skall krossas genom djärva operationer. Djupa pansarkilar skall drivas in för att hindra oskadade stridsberedda trupper att dra sig tillbaka till Rysslands stora vidder. Operationens slutmål är att upprätta en försvarslinje mot det asiatiska Ryssland som löper från Volga till Archangelsk.

Därefter gick Hitler i sitt direktiv ganska detaljerat in på frågan hur angreppet skulle genomföras.[‡]³⁶ Han fastställde den roll som Rumänien och Finland skulle spela. Dessa länder skulle bli uppladdningsbaser för angreppen på de norra och södra flyglarna och dessutom vid dessa operationer förse tyskarna med hjälptrupper. Finlands läge var särskilt viktigt. Flera finsktyska arméer skulle rycka fram mot Leningrad och Ladoga, skära av järnvägslinjen till Mur-

* Sverige, som hade vägrat de allierade transitering under det finsk-ryska kriget, tillät efter det tysk-ryska krigets utbrott att en fullt beväpnad tysk division (dock inte Dietls bergsdivision) transporterades över svenskt område från Norge till Finland. Ungern gick senare med i kriget mot Ryssland.

† Kursiveringarna är Hitlers egna.

‡ Åtskilliga historiker har hävdats att Hitler i detta första Barbarossadirektiv inte går in på detaljfrågor, ett missförstånd som troligen bygger på den ytterst förkortade version som ges i den engelska översättningen i dokumentsamlingen NCA. Men den fullständiga tyska texten i TMWC, XXVI, s. 47-52, ger alla detaljerna och avslöjar hur långt tyskarna redan hade hunnit med planeringen.

mansk samt ockupera Petsamos nickelgruvor och de isfria ryska hamnarna vid Norra ishavet. Hitler erkände att mycket berodde av om Sverige skulle tillåta transitering av tyska trupper från Norge, men han förespårde fullt riktigt att svenskarna skulle ge vika i denna fråga.

Huvudoperationerna skulle, förklarade Hitler, sättas in på båda sidor om Pripyatträskan. Det kraftigaste slaget skulle utdelas norr om träskan av två hela armégrupper. Den ena skulle rycka fram genom de baltiska staterna till Leningrad. Den andra skulle längre söderut stöta genom Vitryssland och sedan svänga norrut för att ansluta sig till den första gruppen. På så sätt skulle de ryska trupperna som försökte dra sig tillbaka från de baltiska staterna fångas i en fälla. Först därefter skulle, fastställde Hitler, en offensiv mot Moskva kunna företas. Den ryska huvudstaden, som Hitler två veckor tidigare hade sagt ”inte var viktig”, hade nu fått större betydelse. ”Intagandet av denna stad”, skrev han, ”betyder en avgörande politisk och ekonomisk seger och medför dessutom att landet förlorar sin viktigaste järnvägsknutpunkt.” Han påpekade också att Moskva inte bara var Rysslands viktigaste kommunikationscentrum utan samtidigt dess främsta vapenproducent.

En tredje armégrupp skulle söder om träskan stöta fram genom Ukraina till Kiev. Dess huvuduppdrag var att rulla upp och krossa de ryska styrkor som låg väster om Dnepr. Längre söderut skulle tysk-rumänska trupper skydda huvudoperationens flank samt rycka mot Odessa och sedan längs Svarta havet. Därefter skulle Donetsplatån, dit sextio procent av den ryska industrin hade koncentrerats, ockuperas.

Så såg den grandiosa plan ut som Hitler blev klar med strax före julhelgen 1940 och förberedde så omsorgsfullt att inga viktigare ändringar behövde göras i den. Av säkerhetsskäl skrevs direktivet bara ut i nio exemplar av vilka de tre vapengrenarna fick var sitt och de övriga förvarades av OKW. Direktivet påpekar att till och med de officerare som skulle leda fälttåget måste upplysas om att planen bara var en ”försiktighetsåtgärd ifall Ryssland skulle ändra hållning till oss”. Hitler gav order om att antalet officerare som invigdes i hemligheten skulle ”vara mycket litet; annars riskerar vi att förberedelserna blir kända, vilket medför ytterst allvarliga politiska och militära olägenheter”.

Ingenting tyder på att generalerna i arméledningen gjorde invändningar mot Hitlers beslut att angripa Sovjetunionen, vars lojala uppfyllande av bestämmelserna i paktens med Tyskland hade möjliggjort segrarna i Polen och Västeuropa. Senare talade Halder hånfullt om ”Hitlers ryska äventyr” och påstod att arméledningen ända från början hade avrått från det.³⁷ Men i Halders omfattande dagboksanteckningar för december 1940 finns inte ett enda ord som stöder hans påstående. Tvärtom ger de intrycket av att han var full av verklig entusiasm inför ”äventyret”, vars planering han själv i sin egenskap av generalstabschef bar huvudansvaret för.

Hur som helst var tärningen kastad. Att föhrern kände lättnad över att beslutet äntligen hade fattats berättade han senare själv. Han for för att fira julhelgen tillsammans med trupperna och flygarna längs Engelska kanalen — så långt som möjligt från Ryssland. Han hade säkert inte den minsta tanke på Karl XII eller Napoleon som efter så många ärorika segrar vilka inte var olika hans egna hade gått undergången till mötes på de enorma ryska slätterna. Och varför skulle han tänka på dem? Vi kommer snart att få se att den tidigare lösdrivaren i Wien nu betraktade sig som den störste erövrare världen dittills hade skådat. Storhetsvansinnet, den ödesdigra sjukdom som drabbar alla erövrare, hade fått grepp om honom.

Sex månaders besvikelser

De snabba och kaotiska segrarna på våren och försommaren 1940 hade följts av sex månader

som var fulla av besvikelser för den nazistiske erövraren. Det var inte bara slutsegern över Storbritannien som undflydde honom; han hade också försuttit chansen att utdela ett dödligt slag mot britterna i Medelhavet.

Annandag jul 1940 uppsöktes Hitler i Berlin av storamiral Raeder, som sannerligen inte kom med något budskap om julefrid. ”Hotet mot Storbritannien i hela östra Medelhavet, Mellersta östern och Nordafrika har avlägsnats”, sade han till führern. ”Det hårda slag i Medelhavet som vi hade hoppats på kan därför inte längre utdelas.”³⁸

Adolf Hitler, som hölls tillbaka av den förslagne Franco, av Mussolinis oskicklighet och till och med av marskalk Pétains senilitet, hade verkligen slarvat bort sin chans i Medelhavet. Hans italienske bundsförvant hade drabbats av en ren katastrof i den egyptiska västöknen och hotades nu i december av ytterligare en i Albaniens snöiga bergstrakter. Dessa motgångar blev samtidigt vändpunkter i kriget och i Tredje rikets historia. De framkallades inte bara av den svaghet som Tysklands vänner och bundsförvanter visade utan delvis också av den nazistiske krigsherrens oförmåga att inse nödvändigheten av en vittomfattande strategi som gick utanför Europas gränser. Betydelsen av en sådan strategi hade Raeder och till och med Göring gjort sitt bästa att inpräglade i honom.

Två gånger i september 1940, den 6 och den 26, försökte storamiralen öppna nya perspektiv för führern nu när ett direkt angrepp på Storbritannien av allt att döma inte längre skulle företas. Under det andra samtalet var Raeder ensam med Hitler och kunde utan inblandning av armé- och flygofficerarna hålla en lång föreläsning för sin chef om flottstrategi och vikten av att angripa Storbritannien på andra platser än över Engelska kanalen. Raeder sade bland annat:

Britterna har alltid ansett att Medelhavet är hörnstenen i deras imperium . . . Italien, som kringränsas av brittiska styrkepositioner, kommer snart att bli det viktigaste angreppsmålet . . . Italienarna har ännu inte insett vilken fara de löper genom att vägra ta emot vår hjälp. Tyskland måste emellertid föra kriget mot Storbritannien med alla de medel som står till dess förfogande och utan dröjsmål innan Förenta staterna hinner intervensera effektivt. Därför måste medelhavsfrågan lösas under vintermånaderna.

Men på vilket sätt? Amiralen svarade:

Gibraltarl måste erövras. Kanarieöarna måste besättas av flygvapnet. Suezkanalen måste ockuperas.

Så snart suezoperationen var slutförd skulle fortsättningen enligt Raeder gå som en lek:

En offensiv från Suez genom Palestina och Syrien till Turkiet är nödvändig. När vi fram dit kommer vi att behärska Turkiet. Det ryska problemet kommer i så fall att framträda i ett annat ljus . . . Det är tvivelaktigt om en offensiv mot Ryssland från norr verkligen blir nödvändig.

Sedan Raeder på så sätt i andanom hade drivit bort britterna från Medelhavet och gett Tyskland makten över Turkiet och Ryssland, kompletterade han bilden. Storamiralen förutsade fullt riktigt att Storbritannien med Förenta staternas och de gaullistiska styrkornas hjälp så småningom skulle försöka få fotfäste i nordvästra Afrika för att därifrån kunna fortsätta kriget mot axelmakterna. Han hävdade att Tyskland och den franska Vichyregeringen måste förhindra detta genom att själva ockupera det strategiskt viktiga området.

Enligt Raeder instämde Hitler ”i stort sett” men tillade att han först måste diskutera frågorna med Mussolini, Franco och Pétain.³⁹ Detta gjorde han också, men först sedan mycken tid hade gått förlorad. Han arrangerade ett möte med den spanske diktatorn den 23 oktober, med Pétain, som nu var chef för en quislingregim i Vichy, följande dag samt med il Duce några dagar senare.

Franco, som hade Italiens och Tysklands kraftiga stöd att tacka för sin seger i det spanska inbördeskriget, hade liksom alla hans diktatorskolleger en omåttlig törst efter byte, framför allt om erövringarna kunde vinnas till billigt pris. Vid Frankrikes sammanbrott i juni hade han skyndsamt upplyst Hitler om att Spanien skulle gå med i kriget i utbyte mot att få större delen av det vidsträckta franska väldet i Afrika inklusive Marocko och västra Algeriet och under förutsättning att Tyskland levererade stora mängder vapen, bensin och livsmedel till Spanien.⁴⁰ Det var för att ge Franco en möjlighet att upprepa sitt erbjudande som Führern i sitt specialtåg den 23 oktober anlände till den fransk-spanska gränsstaden Hendaye. Men åtskilligt hade hänt under de mellanliggande månaderna — inte minst Storbritanniens sega motstånd — och Hitler råkade ut för en obehaglig överraskning.

Den förslagene spanjoren imponerades inte av Führerns skrytsamma påstående att ”England redan är oåterkalleligen besekrat” och tillfredsställdes inte av Hitlers löfte att Spanien skulle få delar av franska Nordafrika ”i den utsträckning det blir möjligt att täcka Frankrikes förluster med hjälp av brittiska kolonier”. Franco ville lägga beslag på hela det franska väldet i Afrika utan att några villkor ställdes. Hitler föreslog att Spanien skulle gå med i kriget i januari 1941, men Franco påpekade att det var farligt att handla alltför brådstörtat. Hitler ville att spanjorerna den 10 januari skulle angripa Gibraltar med hjälp av de tyska specialister som hade intagit den belgiska fästningen Eben Emaël från luften. Franco svarade med typiskt spansk stolthet att Gibraltar måste intas av spanjorerna ”ensamma”. På det sättet fortsatte de båda diktatorerna att munhuggas i nio timmar. Enligt Paul Schmidt, som var med också här, talade Franco outröttligt med ett monotont sjungande tonfall. Hitler blev slutligen alldeles utom sig, störtade upp på samma sätt som han en gång hade gjort vid ett samtal med Chamberlain och förklarade att det inte tjänade något till att fortsätta samtalet.⁴¹

Senare berättade Hitler för Mussolini vilken prövning han hade genomgått vid samtalet med el Caudillo. ”Hellre än att göra om den erfarenheten”, sade han, ”föredrar jag att få tre eller fyra tänder utdragna.”⁴²

Efter nio timmar — och då är inte middagen som serverades i Hitlers speciella restaurangvagn inräknad i tiden — avbröts samtalet sent på kvällen utan att Franco hade gett något bestämt löfte om att gå med i kriget. Hitler lämnade på natten kvar Ribbentrop för att fortsätta diskussionen med den spanske utrikesministern Serrano Suñer och försöka få spanjorerna att skriva på någon form av avtal, eller åtminstone en förbindelse, att driva bort britterna från Gibraltar och stänga västra delen av Medelhavet för dem — men utan resultat. Schmidt hörde hur Ribbentrop nästa morgon svor över Franco. ”Den otacksamma krukan”, sade han. ”Han har oss att tacka för allt och nu vill han inte ansluta sig till oss.”⁴³

Hitlers möte med Pétain i Montoire följande dag avlöpte bättre. Den gamle defaitistiske marskalken, hjälten från Verdun under det första världskriget och mannen bakom Frankrikes kapitulation under det andra, gick med på att Frankrike skulle hjälpa sin besegrare i en sista ansträngning att bringa England, som helt nyligen hade varit Frankrikes bundsförvant, på fall. Han accepterade till och med att det motbjudande avtalet fick skriftlig form:

Axelmakterna och Frankrike har lika stort intresse av att England lider nederlag så snabbt som möjligt. Därför kommer den franska regeringen att med de medel som står till dess förfogande stödja de åtgärder som axelmakterna kan vidta för att nå detta mål.⁴⁴

Som belöning för sitt förräderi skulle Frankrike i det ”nya Europa” tilldelas ”den plats som det är berättigat till” och i Afrika skulle de fascistiska diktatorerna i form av områden ur det brittiska imperiet ge Frankrike kompensation för de landavträdelser som fransmännen måste

göra till andra stater. Båda parterna enades om att pakten måste hållas ”absolut hemlig”.*

Trots Pétains vanhedrande men viktiga eftergifter var Hitler inte nöjd. Enligt Paul Schmidt önskade han ännu mer — ingenting mindre än att Frankrike aktivt gick med i kriget mot Storbritannien. Under den långa resan tillbaka till München tyckte den officiella tolken att Führern verkade missmodig och besviken över resultatet av sin färd. Motgångarna fortsatte i Florens, dit Hitler anlände på morgonen den 28 oktober för att träffa Mussolini.

Bara tre veckor tidigare, den 4 oktober, hade Hitler och Mussolini haft en överläggning i Brenner. Hitler hade som vanligt talat nästan hela tiden och gett en skönmålning av läget utan att nämna ett ord om att han hade skickat trupper till Rumänien, som också Italien kastade lystna blickar på. Il Duce blev upprörd när han några dagar senare fick reda på det verkliga förhållandet och sade rasande till Ciano:

Hitler ställer mig alltid inför ett *fait accompli*. Den här gången ska han få betalt med sina egna mynt. Han ska få läsa i tidningarna att jag har erövrat Grekland. På så sätt återupprättas balansen.⁴⁵

Il Duce var lika angelägen som Hitler att lägga beslag på Balkanstaterna och hans egna planer korsade Hitlers. Redan i mitten av augusti hade tyskarna varnat Rom för att ge sig in på några äventyr i Jugoslavien och Grekland. ”Det är en veritabel order att inställa alla planer”, antecknade Ciano i sin dagbok den 17 augusti. Mussolini fogade sig åtminstone för ögonblicket i att inte vinna ytterligare krigisk ära på Balkan, vilket han den 27 augusti bekräftade i ett ödmjukt brev till Hitler. Men möjligheten av en snabb och lättvindig erövring av Grekland, som i viss mån skulle uppväga bundsförvantens glänsande segrar, blev en alltför stor frestelse för den kråmande fascistiske Caesar. Han kunde inte motstå den lockande men bedrägliga hägringen.

Den 22 oktober fastställde han datum för ett överraskande italienskt angrepp på Grekland till den 28 oktober och skrev samma dag ett brev (som han daterade den 19 oktober) till Hitler. I brevet talade han om sina planer men var ytterst svävande i frågan om vad han egentligen avsåg och när anfallet skulle äga rum. Samma dag antecknade Ciano i sin dagbok att Mussolini var rädd för att Hitler skulle kunna ”ge honom order” att inställa operationen. Hitler och Ribbentrop fick reda på il Duces planer när de i var sitt specialtåg var på väg tillbaka från Frankrike. På Führerns befallning steg Ribbentrop av på första tyska järnvägsstation han kom till för att telefonera till Ciano i Rom och försöka åstadkomma ett omedelbart möte mellan axelmakternas ledare. Mussolini föreslog att det skulle äga rum den 28 oktober i Florens. När hans tyske gäst på morgonen denna dag steg av tåget hälsade il Duce honom med höguret huvud och glänsande ögon: ”Führer, nu rycker vi fram. Segerrika italienska trupper gick idag i gryningen över den grekisk-albanska gränsen!”⁴⁶

Alla ögonvittnen är eniga om att Mussolini var själaglad över att kunna ta denna revansch på sin vän för alla de gånger som den nazistiske diktatorn hade invaderat ett land utan att i förväg tala om det för sin italienske bundsförvant. Hitler blev rasande. Denna dumdristiga aktion under den sämsta tänkbara delen av året mot en motståndare som var fast besluten att försvara sig kunde få farliga konsekvenser i hela Balkanområdet. Führern hade, som han något senare skrev till Mussolini, skyndat till Florens för att förebygga aktionen men kommit för sent.

* Churchill och Roosevelt fick inte reda på innehållet i det hemliga Montoireavtalet men båda två fruktade det värsta. Kungen av England skickade genom amerikansk förmedling en personlig vädjan till Pétain att inte sluta sig till Englands motståndare. President Roosevelts budskap till marskalken var hålllet i stränga och hårda tonfall och varnade honom för konsekvenserna om Vichy-regeringen förrådde Storbritannien. (Se William L. Langer: *Our Vichy Gamble*, s. 97. När professor Langer skrev denna bok fick han tillgång till tyska dokument som de brittiska och amerikanska regeringarna ännu elva år senare inte har velat offentliggöra.)

Enligt Paul Schmidt, som var närvarande, lyckades emellertid nazistledaren tygla sin ilska. Schmidt berättar:

Hitler for på eftermiddagen norrut med bittert hjärta. Han hade råkat ut för tre besvikelser — i Hedaye, i Montoire och nu i Italien. De följande åren skulle han under de långa vinterkvällarna ständigt återkomma till dessa krävande resor för att rikta bittra förebråelser mot otacksamma och opålitliga vänner, bundsförvanter i axeln och ”falska” fransmän.⁴⁷

Hitler måste likväl göra något för krigföringen mot britterna nu när invasionen av Storbritannien hade visat sig ogenomförbar. Han hade knappt hunnit tillbaka till Berlin förrän nödvändigheten att gå till handling ytterligare underströks av de italienska arméernas fiasko i Grekland. På en vecka förvandlades det ”segerrika” italienska anfallet till vild flykt. Den 4 november kallade Hitler Brauchitsch och Halder från armén och Keitel och Jodl från OKW till en krigskonferens. Tack vare Halders dagbok och ett påträffat exemplar av Jodls rapport till flottan om konferensen känner vi till krigsherrens beslut. Dessa skrevs ner i Direktiv nr 18, som Hitler utfärdade den 12 november och vars text befinner sig bland Nürnbergdokumenten.⁴⁸

Den tyska flottan visade sig få ett allt starkare inflytande över Hitlers strategiska planering, samtidigt som Führern allt klarare insåg att han måste göra något för sin sviktande italienske bundsförvant. Halder antecknade Hitlers ”bristande tilltro” till den italienska ledningen. Därför beslöts att några tyska trupper inte skulle sändas till Libyen förrän marskalk Rodolfo Grazianis armé, som i september 1940 hade ryckt hundra kilometer in i Egypten till Sidi el Barrani, hade nått fram till Mersa Matruh 125 kilometer längre österut, vilket inte beräknades ske förrän till jul om ens då. Under tiden skulle ett fåtal störbombare skickas till Egypten för att anfälla den brittiska flottan i Alexandria och fälla minor i Suezkanalen.

Vad det italienska anfallet på Grekland beträffade erkände Hitler inför sina generaler att det var ”ett beklagligt misstag” som olyckligtvis hade skadat Tysklands ställning på Balkan. Britterna hade genom sin ockupation av Kreta och Lemnos fått flygbaser varifrån de utan svårighet kunde bomba de rumänska oljefälten, och genom insättandet av trupper på det grekiska fastlandet hotade de Tysklands hela ställning i Balkan. För att avvärja denna fara gav Hitler armén order att omedelbart utarbeta planer för en invasion av Grekland genom Bulgarien med en styrka på minst tio divisioner, vilka först skulle sändas till Rumänien. ”Vi förutsätter”, sade han, ”att Ryssland förblir neutralt.”

Men huvuddelen av konferensen den 4 november och det därpå följande Direktiv nr 18 ägnades åt frågan hur britterna skulle drivas från västra Medelhavet. Direktivet sade:

Gibraltar skall intas och sundet stängas.

Britterna skall hindras från att få fotfäste någon annanstans på Iberiska halvön eller öarna i Atlanten.

Felix blev kodordet för intagandet av Gibraltar, de spanska Kanarieöarna och de portugisiska Cape Verde-öarna. Flottan fick också i uppdrag att studera möjligheten att ockupera de portugisiska öarna Madeira och Azorerna. Det skulle kanske bli nödvändigt att ockupera själva Portugal. Denna plan fick kodnamnet Operation Isabella och tre tyska divisioner skulle dras samman vid den spansk-portugisiska gränsen för att verkställa den.

Slutligen skulle enheter ur franska flottan och en del trupper återfå friheten för att Frankrike skulle kunna försvara sina besittningar i nordvästra Afrika mot britterna och de Gaulle. ”Denna inledande uppgift”, sade Hitler i direktivet, ”kan leda till att Frankrike helt går med i kriget mot England.”

De nya planer som Hitler talade om för generalerna den 4 november och skrev ner i direktivet en vecka senare gick också in på militära detaljfrågor — framför allt hur Gibraltar skulle erövras genom en djärv tysk kupp — och de högre militära ledarna tycks ha uppfattat dem som sluga och dristiga. Men i själva verket var de halvmesyrrer, fullständigt otillräckliga för de uppställda målen. Delvis hade detta sin grund i Hitlers strävan att föra sina egna generaler bakom ljust. Den 4 november 1940 försäkrade han dem enligt Halder att Franco just hade förnyat sitt löfte att gå med i kriget på Tysklands sida; men som vi har sett förhöll det sig inte alls så. Tanken att driva bort britterna från Medelhavet var sund men de styrkor som anslogs för uppgiften var fullständigt otillräckliga, framför allt med hänsyn till den svaghet som Italien hade visat.

Detta påpekade den tyska marinstabens operationsavdelning i kraftiga ordalag i ett memorandum som Raeder den 14 november gav Hitler.⁴⁹ Den italienska katastrofen i Grekland — Mussolinis trupper hade nu drivits tillbaka till Albanien och befann sig fortfarande på reträtt — hade inte bara i högsta grad stärkt Storbritanniens strategiska ställning i Medelhavet, påpekade flottans män, utan hade också gett britterna ökad prestige över hela världen. Vad det italienska angreppet på Egypten beträffade sade flottan utan omsvep till Hitler: ”Italien *kommer aldrig att klara* den egyptiska offensiven.* De italienska ledarna är urusla. De förstår ingenting av läget. Den italienska krigsmakten har *varken* de ledare *eller* den militära effektivitet som krävs för att de önskvärda operationerna i Medelhavsområdet skall kunna föras till ett framgångsrikt slut med nödvändig snabbhet och beslutsamhet.” Denna uppgift måste därför utföras av Tyskland: ”*Kampen om det afrikanska området ... är hela den tyska krigföringens främsta strategiska mål. Den kommer att få avgörande betydelse för utgången av kriget.*”

Den nazistiske diktatorn var inte övertygad om det. Han hade aldrig kunnat tänka sig annat än att kriget i Medelhavet och Nordafrika var underordnat hans andra mål. När amiral Raeder den 14 november höll sin utläggning om flottans strategiska idéer svarade Hitler att han ”fortfarande lutade åt en uppgörelse med Ryssland”.⁵⁰ I själva verket lutade han mer än någonsin åt det hållet eftersom Molotov samma morgon hade rest från Berlin, där han under överläggningarna hade gjort Hitler så rasande. När storamiralen på annandag jul åter uppsökte sin ledare för att rapportera om motgångar och försummade tillfällen i Medelhavsområdet visade sig Hitler inte särskilt bekymrad. När Raeder underströk att Storbritanniens seger över italienerna i Egypten[†] liksom de ökade leveranserna av krigsmateriel som britterna fick från Amerika gjorde det nödvändigt att tyskarna satte in alla sina resurser på att besegra England och att Operation Barbarossa borde uppskjutas tills Storbritannien hade krossats, slog Hitler nästan

* Flottans kursivering.

† Vid denna tid hade en obetydlig brittisk ökenarmé på en pansardivision, en indisk infanteridivision, två infanteribrigader och ett stridsvagnsregemente — sammanlagt 31 000 man — drivit en tre gånger så stor italiensk armé ut ur Egypten och tagit 38 000 fångar till priset av 133 döda, 387 sårade och 8 saknade. Den brittiska armén under ledning av general Archibald Wavell gick till anfall den 7 december och drev efter fyra dagars strid marskalk Grazianis trupper på flykten. Britterna hade i början tänkt sig en motoffensiv som skulle vara i fem dagar men de hejdade sig först den 7 februari 1941; då hade de ryckt fram 800 kilometer tvärs genom Kyrenaika, krossat hela den tio divisioner starka italienska armén i Libyen, tagit 130 000 fångar, 1 240 kanoner och 500 stridsvagnar och själva förlorat 500 döda, 1 373 sårade och 55 saknade. Den brittiske militärskribenten general J. F. Fuller, som alltid är försiktig i sina påståenden, skriver: ”Det var ett av de djärvaste fältslag som någonsin har utkämpats.” (Fuller: *The Second World War*, s. 98.)

Den italienska flottan hade också drabbats av ett förkrossande slag. Natten till den 12 november angrep bombplan från det brittiska hangarfartyget *Illustrious* (som Luftwaffe påstod sig ha sänkt) den italienska flotta som låg för ankar utanför Taranto och försatte tre slagskepp och två kryssare ur stridbart skick för många månader. ”En dyster dag”, började Ciano sin dagboksanteckning den 12 november. ”Britterna har utan förvarning sänkt slagskeppet *Cavour* och allvarligt skadat pansarskeppen *Littorio* och *Duilio*.”

fullständigt dövärat till. Han sade:

Med hänsyn till den rådande politiska utvecklingen och främst Rysslands inblandning i balkanländernas politik är det nödvändigt att till varje pris utplåna den sista fiende som finns kvar på kontinenten innan vi tar itu med Storbritannien.

Ända till det bittra slutet skulle Hitler orubbligt hålla fast vid denna grundtanke.

För att blidka flottchefen lovade Führern emellertid att ”ännu en gång försöka påverka Franco” så att angreppet mot Gibraltar kunde äga rum och Medelhavet stängas för den brittiska flottan. Men i själva verket hade han redan övergett planen. Den 11 december utfärdade han följande order: ”Operation Felix skall inte verkställas eftersom de politiska förutsättningarna inte längre föreligger.” Efter påtryckningar från sin egen flotta och från italienarna gjorde Hitler dock ett sista försök att sätta fart på Franco, hur pinsamt det än var för honom. Den 6 februari 1941 skrev han ett långt brev till den spanske diktatorn:

... En sak får det inte råda någon tvekan om: vi utkämpar en strid på liv och död och har i detta läge inte råd att skänka bort någonting ...

Det slag som Tyskland och Italien utkämpar kommer också att bli avgörande för Spaniens framtid. Bara om vi segrar kommer er nuvarande regim att överleva.⁵¹

Olyckligt nog för axelmakterna fick Franco brevet samma dag som marskalk Grazianis sista trupper i Kyrenaika krossades av britterna söder om Benghazi. Resultatet blev att Franco i sitt svar den 26 februari 1941 visserligen talade om sin ”absoluta lojalitet” mot axelmakterna men påpekade för den nazistiske diktatorn att den senaste tidens händelser hade ”fullständigt ändrat den situation som rådde i oktober” och att den överenskommelse som han och Hitler då hade slutit inte längre sammanföll med lägets krav.

Det hände inte ofta under Adolf Hitlers stormiga liv att han erkände sig besegrad, men nu gjorde han det. ”Det långrandiga spanska svamlet betyder kort sagt”, skrev han till Mussolini, ”att Spanien inte vill och inte kommer att gå med i kriget. Detta är verkligen förargligt eftersom det betyder att vi inte längre kan rikta ett slag mot Storbritannien där det är enklast, dvs. mot dess besittningar vid Medelhavet.”

Viktigast för kampen mot Storbritannien i Medelhavsområdet var emellertid Italien, inte Spanien; men il Duces vacklande valde kunde inte ensamt klara uppgiften och Hitler var inte klarsynt nog att ge den hjälp som behövdes och som stod i hans makt att ge. Han förklarade nu att tanken att rikta ett slag mot Storbritannien antingen direkt eller indirekt över Medelhavet ”för tillfället” hade skjutits åt sidan. Hur bittert detta än var kände Hitler lättnad över beslutet; nu kunde han ägna sig åt saker som stod hans hjärta närmare.

Den 8-9 januari 1941 höll han krigsråd i Berghof ovanför Berchtesgaden, som nu täcktes av den djupa vintersnön. Bergsluften måste ha fått hans tankar att klarna och ännu en gång talade han vitt och brett om en mängd olika problem medan han skisserade sitt strategiska tänkande för de högre officerarna. De långa konfidentiella skildringar av mötet som utarbetades av storamiral Raeder och general Halder⁵² visar att Führern åter var optimist. Raeder antecknade bland annat:

Führern är fullt övertygad om att läget i Europa inte längre kan utvecklas till Tysklands nackdel även om vi skulle förlora hela Nordafrika. Vår ställning i Europa är så fast grundad att utvecklingen helt enkelt inte kan gå oss emot... Britternas enda hopp om att vinna kriget ligger i att besegra oss på kontinenten. Führern är övertygad om att en sådan eventualitet är utesluten.

Han erkände dock att en invasion av Storbritannien inte var ”tänkbar förrän landet har

lamslagits i betydande utsträckning och Tyskland har vunnit fullständigt herravälde i luften”. Han sade att flottan och flyget måste koncentrera sig på att angripa den brittiska sjöfarten för att på så sätt avskära importen av förnödenheter. Sådana angrepp ”skulle kunna leda till seger redan i juli eller augusti”. Under tiden ”måste Tyskland stärka sin ställning på kontinenten så att vi kan föra ytterligare ett krig mot England (och Amerika)”. Parentesen återfinns i Halders redogörelse och är viktig. Detta är det första ställe i de beslagtagna tyska dokumenten där det antyds att Hitler — i början av år 1941 — började förbereda sig för eventualiteten att Förenta staterna gick med i kriget mot honom.

Därefter granskade den nazistiske krigsherren de olika strategiska områdena och problemen och talade om vad han tänkte göra med dem. Raeder skrev:

Führern anser det viktigt för utgången av kriget att Italien inte bryter samman ... Han har beslutat sig för att ... förhindra att Italien förlorar Nordafrika ... Detta skulle medföra en stor prestigeförlust för axelmakterna ... Han har [därför] beslutat sig för att stödja [italienarna].

När Hitler hade hunnit så långt varnade han militärerna för att röja de tyska planerna för utomstående:

Han önskar *inte* att italienarna får reda på våra planer. Det finns allvarlig fara för att kungahuset vidarebefordrar informationer till Storbritannien!!*

Stödet åt Italien skulle enligt Hitler ges i form av pansarvårnstrupper och några flygeskadrar som skickades till Libyen. Viktigare var att han ämnade skicka en armékår på två och en halv division som hjälp åt italienarna vilka grekerna nu hade drivit långt in i Albanien. I samband därmed skulle Operation Marita.^{† 53} forceras. Hitler gav order om att överförandet av trupper från Rumänien till Bulgarien måste börja omedelbart så att Marita skulle kunna sättas igång den 26 mars. Hitler talade också ganska ingående om nödvändigheten att vara beredd att genomföra Operation Attila — tyskarna hade en oändlig rad kodord — som han hade skisserat i ett direktiv av den 10 december 1940. Denna plan gick ut på att ockupera resten av Frankrike och lägga beslag på den franska flottan i Toulon. Detta borde enligt fuhrens mening göras snart. ”Om Frankrike börjar ställa till med svårigheter”, förklarade han, ”måste det krossas fullständigt.” Det skulle visserligen utgöra en grov kränkning av vapenstillståndet i Compiègne men det framgår av Halders och Raeders anteckningar att ingen tysk amiral eller general brydde sig om den sidan av saken.

Det var vid detta krigsråd som Hitler beskrev Stalin som ”en kallblodig utpressare” och meddelade sina officerare att Ryssland ”snarast möjligt” måste krossas. För andra gången kom han in på frågan om Amerika:

Om Förenta staterna och Ryssland börjar krig mot Tyskland blir läget mycket komplicerat. Därför måste vi från första början hindra att ett sådant hot uppstår. Om hotet från Ryssland avlägsnas kan vi fortsätta kriget mot Storbritannien hur länge som helst. Om Ryssland bryter samman har Japan anledning att känna sig mycket lättat; detta skulle i sin tur leda till att Förenta staterna kommer i ett farligare läge.

Detta var vad den tyske diktatorn ansåg om de världsomfattande strategiska problemen i början av 1941. Två dagar efter krigsrådet, den 11 januari, skrev han i Direktiv nr 22 ner vad han redan hade sagt. De tyska förstärkningarna till Tripolis fick namnet Operation Solros,

* Kursiveringen och de dubbla utropstecknen är Raeders.

† Instruktionerna om Operation Marita utfärdades i Direktiv nr 20 den 13 december 1940. En armé på tjugofyra divisioner skulle dras samman i Rumänien och så snart vädret tillät det rycka genom Bulgarien mot Grekland. Direktivet var undertecknat av Hitler personligen.

truppsändningarna till Albanien kallades Operation Alpviolet.⁵⁴

”Världen kommer att hålla andan!”

Mussolini kallades av Hitler till Berghof för ett besök som skulle äga rum den 19-20 januari. Den italienske diktatorn var bitter och skamsen över de bedrövliga italienska insatserna i Egypten och Grekland och reste utan någon entusiasm. Ciano tyckte att han verkade ”dyster och nervös” när han steg upp på sitt specialtåg och han fruktade att Hitler, Ribbentrop och de tyska generalerna skulle behandla honom med förolämpande nedlåtenhet. Det förbättrade inte saken att il Duce tog med sig biträdande generalstabschefen general Alfredo Guzzoni, som Ciano i sin dagbok beskrev som en medelmåtta med hängbuk och en liten färgad peruk. Den italienske utrikesministern ansåg det rent förödmjukande att presentera honom för tyskarna.

Till Mussolinis förvåning och lättnad visade sig Hitler, som gick fram till den snöklädda perrongen på den lilla järnvägsstationen Puch för att hälsa honom välkommen, både taktfull och hjärtlig och undvek att beröra Italiens insatser på slagfältet. Dessutom var Hitler efter vad Ciano antecknade i dagboken på sitt mest ryskfientliga humör. Under mötets andra dag höll Hitler en mer än två timmar lång föreläsning för sina italienska gäster och för en grupp generaler från båda länderna; en hemlig sammanfattning av den som gjordes av general Jodl⁵⁵ bekräftar att föhrern visserligen visade sig villig att hjälpa italienarna i Albanien och Libyen men att han framför allt talade om Ryssland. Han sade bland annat:

Jag tror inte att *Amerika* utgör någon större fara även om det skulle gå med i kriget. Mycket farligare är det enorma Ryssland. Trots att vi har slutit fördelaktiga politiska och ekonomiska avtal med Ryssland föredrar jag att gripa till de mäktiga medel som står till mitt förfogande.

Även om Hitler antydde vad han avsåg med sina ”mäktiga medel” avslöjade han inte sina planer för sin bundsförvant. Planerna var emellertid så pass mogna att arméns generalstabschef, som bar ansvaret för deras utarbetande i detalj, kunde lägga fram dem för högste befälhavaren vid ett möte i Berlin två veckor senare.

Detta krigsråd, som bevistades av de högsta officerarna i OKW och arméstaben (OKH), varade från klockan tolv till sex på dagen den 3 februari 1941. General Halder, som redogjorde för arméstabens planer, har senare i sin bok⁵⁶ uppgett att han och Brauchitsch ifrågasatte de siffror som de själva lämnade beträffande Sovjetunionens militära styrka samt motsatte sig hela Barbarossaplanen och kallade den ett ”äventyr”. Men i själva verket stöds hans påstående inte av ett enda ord vare sig i hans egen dagboksanteckning samma kväll eller i OKW:s strängt hemliga rapport från mötet⁵⁷. Dessa dokument visar att Halder inledde med att redogöra för styrkeförhållandena; han uppskattade den ryska armén till cirka 155 divisioner och påstod att den tyska hade ungefär samma numerära styrka men var ”kvalitetsmässigt långt överlägsen”. När motgångarna senare blev allt allvarigare insåg Halder och hans kolleger hur fantastiskt felaktig deras uppskattning av Röda arméns styrka hade varit. Men det kunde de inte ana den 3 februari 1941. Halders rapport om styrkeförhållandena och om metoderna för att krossa de ryska arméerna * verkade så övertygande att Hitler till slut inte bara uttryckte sitt godkännande ”på det hela taget” utan blev så entusiastisk över de möjligheter som generalstabschefen hade talat om att han utbrast:

”När Barbarossa börjar kommer världen att hålla andan och avstå från kommentarer!”

* Det rörde sig i stort sett om samma strategi som hade fastställts i Direktiv nr 21 den 18 december 1940 (se s. 220-221). I sina kommentarer till Brauchitsch och Halder underströk Hitler åter vikten av att ”utplåna stora delar av fienden” i stället för att tvinga den till återtåg. Han hävdade att ”*huvudsyftet* [hans egen kursivering] är att besätta de baltiska staterna och Leningrad”.

Han kunde knappt ge sig till tåls. Ivrigt gav han order om att operationskartan och planen för truppernas utgångsställningar ”snarast möjligt” skulle tillställas honom.

Förspel på Balkan

Innan Barbarossa startades på våren måste södra flygeln, som låg på Balkan, skyddas och stärkas. Fram till den tredje veckan i februari 1941 drog tyskarna samman en kraftig armé på 680 000 man i Rumänien, som mellan Polen och Svarta havet har en femhundra kilometer lång gräns till Ukraina.⁵⁸ Men i söder höll grekerna fortfarande italienarna stången och mycket tydde på att brittiska trupper snart skulle skickas från Libyen till Grekland. Protokollen från Hitlers talrika konferenser vid denna tid visar att fùhrern fruktade en allierad front ovanför Saloniki, vilket skulle kunna bli mycket besvärligare för Tyskland än vad en liknande front hade varit under första världskriget eftersom brittena skulle få en bas som gjorde det möjligt för dem att bomba de rumänska oljefälten. Dessutom skulle en sådan front utgöra en fara för Operation Barbarossa. Tyskarna hade faktiskt redan i december 1940 haft ögonen öppna för faran; enligt det första direktivet för Operation Marita skulle nämligen trupper som hade dragits samman i Rumänien rikta ett kraftigt angrepp mot Grekland genom Bulgarien.

Bulgarien hade tippat fel segrare i det första världskriget, vilket hade blivit dyrbart för landet. Nu gjorde man om misstaget. Den bulgariska regeringen trodde på Hitlers påståenden att han redan hade vunnit kriget och bländades av tanken på att vinna grekisk mark i söder, varigenom landet skulle få tillträde till Egeiska havet. Den gick därför med på att delta i Operation Marita eller att åtminstone låta tyska trupper passera genom landet. Ett hemligt avtal härom slöts den 8 februari 1941 mellan fältmarskalk List och den bulgariska generalstaben.⁵⁹ På natten den 28 februari gick enheter ur tyska armén från Rumänien över Donau och intog strategiska nyckelställningar i Bulgarien, som följande dag anslöt sig till tremaktspakten.

De segare jugoslaverna var inte lika tillmötesgående. Men deras tjurskallighet endast sporrade tyskarna att tvinga också dem över till det tyska lägret. Den 4-5 mars besökte regenten prins Paul på Hitlers kallelse i största hemlighet Berghof, utsattes för den vanliga behandlingen med hotelser och fick dessutom löfte om Saloniki. Den 25 mars kom den jugoslaviske regeringschefen Dragga Cvetkovic och utrikesministern Aleksander Cincar-Marković till Wien. De hade i hemlighet lämnat Belgrad föregående natt för att undvika fientliga demonstrationer eller till och med handgripligheter. I Wien skrev de i Hitlers och Ribbentrops närvaro under tremaktspakten för Jugoslaviens räkning Hitler var mycket belåten och sade till Ciano att detta skulle underlätta hans angrepp på Grekland. Innan de jugoslaviska ledarna reste tillbaka från Wien överlämnade Ribbentrop två brev som bekräftade Tysklands ”vilja” att respektera ”Jugoslaviens suveränitet och territoriella integritet i alla tider” och lovade att axelmakterna inte skulle kräva transitering av trupper genom Jugoslavien ”under detta krig”.⁶⁰ Båda löftena bröts av Hitler snabbare än till och med han hade för vana.

De jugoslaviska ministrarna hade knappt hunnit tillbaka till Belgrad förrän de, regeringen och prinsregenten natten till den 27 mars störtades genom en kupp som leddes av en grupp högre flygofficerare och stöddes av nästan hela armén. Den unge kronprinsen Peter, som bevakades av regentens män men som hade lyckats klättra nerför en stupränna, utropades till kung. Trots att general Dusan Simovićs nya regering omedelbart erbjöd sig att underteckna en non-aggressionspakt med Tyskland insåg Berlin att Jugoslavien inte längre skulle finna sig i den ställning som satellitstat som fùhrern hade planerat. Under vild glädjeyra i Belgrad, varvid en folkhop spottade på den tyske ministerns bil, visade serberna var deras sympatier låg.

Motgången i Belgrad framkallade ett av de våldsammaste raseriutbrotten i Hitlers liv. Han tog

den som en personlig förolämpning och fattade i sin ilska brådstörtade beslut som skulle bli ödesdigra för Tredje riket.

Han sammankallade skyndsamt den 27 mars de högre militärerna till rikskansliet i Berlin — det skedde med så stor hast att Brauchitsch, Halder och Ribbentrop kom för sent — och talade rasande om vilken hämnd han skulle utkräva av jugoslaverna. Kuppen i Belgrad hade skapat faror för både Marita och i ännu högre grad för Barbarossa. Därför ämnade han, ”utan att vänta på eventuella lojalitetsförklaringar från den nya regeringen, krossa Jugoslavien militärt och som självständig stat. Ingen diplomatisk notväxling kommer att äga rum och inga ultimata kommer att ställas.” Han tillade att Jugoslavien skulle krossas med ”obarmhärtig hårdhet”. Han gav omedelbart Göring order att ”förinta Belgrad genom anfall i vågor” av bombplan stationerade i Ungern. Han utsände Direktiv nr 25⁶¹ för omedelbar invasion av Jugoslavien och sade till Keitel och Jodl att redan samma kväll utarbeta de militära planerna. Han gav Ribbentrop instruktioner att meddela Ungern, Bulgarien och Italien att dessa länder skulle få var sin bit av Jugoslavien; med undantag för en liten kroatisk satellitstat skulle detta land delas mellan dem.*

Därefter tillkännagav Hitler enligt ett kursiverat avsnitt i OKW:s strängt hemliga anteckningar från mötet⁶² det viktigaste av sina beslut: ”*Operation Barbarossa kan inte inledas förrän omkring fyra veckor senare.*”[†]

Uppskjutandet av angreppet mot Ryssland för att den nazistiske krigsherren skulle få möjlighet att tillfredsställa sin personliga hämndlystnad mot Jugoslavien som hade djärvt trotsa honom var antagligen det mest katastrofala detaljbeslut som Hitler någonsin fattade. Det är knappast för mycket att säga att han, när han denna marsdag i rikskansliet i Berlin fattade detta avgörande under ett anfall av krampaktigt raseri, kastade bort sin sista chans att vinna kriget och att göra Tredje riket, som han hade byggt upp med en så förbluffande skicklighet och så barbariska metoder, till det största väldet i Tysklands historia och sig själv till Europas behärskare. Arméns överbefälhavare fältmarskalk von Brauchitsch och den intelligente generalstabschefen Halder tänkte med djup bitterhet (men också med större insikt om konsekvenserna än de hade haft när beslutet fattades) tillbaka på detta ödesdigra ögonblick när Rysslands snödrivor och stränga köld överraskade den tyska armén innan den hade hunnit nå vad militärerna ansåg skulle ha blivit den avgörande segern. I fortsättningen lade de tyska generalerna skulden för alla kommande motgångar på detta brådstörtade och vanvettiga beslut av deras inbilske och rasande ledare.

Militärdirektivet nr 25, som högste befälhavaren under mötet gav sina generaler, bar Hitlers omisskännliga prägel:

Militärkuppen i Jugoslavien har förändrat det politiska läget på Balkan. Jugoslavien måste trots sina deklamationer om vänskap tills vidare betraktas som en fiende och bör därför krossas snabbast möjligt. Jag har för avsikt att rycka in i Jugoslavien ... och förinta den jugoslaviska armén.

Jodl fick i sin egenskap av chef för OKW:s operationsstab order att redan samma natt utarbeta förberedande planer. ”Jag arbetade hela natten på rikskansliet”, berättade Jodl senare i Nürnberg. ”Klockan fyra på morgonen den 28 mars överlämnade jag ett aide-mémoire till general von Rintelen, som skötte våra förbindelser med den italienska militärledningen.”⁶³

* ”Kriget mot Jugoslavien kommer säkert att bli mycket populärt i Italien, Ungern och Bulgarien”, hånlog Hitler. Han sade att han skulle ge Banatet till Ungern, Makedonien till Bulgarien och kusten vid Adriatiska havet till Italien.

† Enligt det första direktivet om Barbarossa den 18 december 1940 skulle operationen börja den 15 maj.

Det var nämligen nödvändigt att omedelbart tala om de tyska planerna för Mussolini, vars sviktande arméer löpte risken att angripas i ryggen av jugoslaverna, och att föreslå italienarna samarbete. Hitler ville undvika varje risk för missförstånd beträffande sina krav på il Duce och skrev därför vid midnatt den 27 mars ett brev utan att ens vänta på att general Jodl blev klar med de militära planerna. Hitler gav order om att brevet omedelbart skulle telegraf eras till Rom så att Mussolini skulle få det samma natt.⁶⁴ Det löd:

Duce.

Händelserna tvingar mig att på detta snabba sätt meddela er min åsikt om läget och om dess eventuella konsekvenser.

Redan från början betraktade jag Jugoslavien som en farlig faktor i konflikten med Grekland ... Av denna anledning har jag uppriktigt gjort allt för att förmå Jugoslavien att ansluta sig till vår gemenskap ... Olyckligtvis har mina ansträngningar varit förgäves ... Dagens rapporter visar tydligt och klart att Jugoslavien inom den allra närmaste tiden kommer att ändra sin utrikespolitik.

Därför har jag redan förberett alla erforderliga åtgärder ... med militära medel. Jag riktar en vänskaplig vädjan till er att inte företa några ytterligare operationer i Albanien under de allra närmaste dagarna. Jag anser det nödvändigt att ni med alla tillgängliga styrkor försvarar och spärrar de viktigaste bergspassen från Jugoslavien till Albanien.

... Jag anser det också nödvändigt att ni med största skyndsamhet stärker era trupper vid den italiensk-jugoslaviska gränsen med alla tillgängliga medel.

Vidare är det nödvändigt att allt vi gör och ger order om insveps i fullständig hemlighetsfullhet ... Dessa åtgärder skulle förlora allt värde om de blev kända ... Om hemligheten kan bevaras ... är jag säker på att vi båda kommer att vinna en framgång som inte blir mindre än segern i Norge för ett år sedan. Detta är min orubbliga övertygelse.

Hjärtliga och vänskapliga hälsningar

Eder

ADOLF HITLER

Vad beträffar målet på kortare sikt fick den nazistiske krigsherren ännu en gång rätt i sina spådomar; men han hade ingen aning om hur mycket hans lyckade hämnd på Jugoslavien skulle kosta honom på längre sikt. I gryningen den 6 april angrep hans övermäktigt starka arméer Jugoslavien och Grekland, ryckte över gränserna från Bulgarien, Ungern och Tyskland med sina stridsvagnar och trängde snabbt tillbaka de klenk beväpnade försvararna, vilka som vanligt hade bedövats av flyganfall.

Belgrad blev enligt Hitlers order jämnat med marken. I tre dagar och tre nätter svepte Görings bombplan alldeles över taken i den lilla huvudstaden — som inte hade något luftvärnsartilleri — dödade 17 000 civila, sårade många fler och förvandlade staden till en hög rykande ruiner. Hitler hade gett angreppet beteckningen Operation Bestraffning och han visade tydligt hur belåten han var över att hans order hade utförts på ett så effektivt sätt. Jugoslaverna, som inte hann mobilisera sin sega lilla armé och som gjorde misstaget att försöka försvara hela landet, övermannades. Den 13 april ryckte tyska och ungerska trupper in i vad som återstod av Belgrad och den 17 kapitulerade resterna av den jugoslaviska armén, som likväl var så stark som tjuugoåtta divisioner, i Sarajevo. Kungen och konseljpresidenten lyckades i ett flygplan ta sig över till Grekland.

Grekerna, som under sex månaders strider hade höljt italienarna med vanära, kunde inte hålla stånd mot fältmarskalk Lists 12:e armé på femton divisioner, av vilka fyra var bepannade. Britterna hade skyndsamt skickat ungefär fyra divisioner — sammanlagt 53 000 man — från

Libyen till Grekland, men de kunde lika lite som grekerna stå emot de tyska stridsvagnarna och de mördande effektiva flyganfallen. De grekiska arméerna i norr kapitulerade för tyskarna och — vilket kändes bittert — för italienarna den 23 april. Fyra dagar senare rullade tyska stridsvagnar in i Athen och nazisterna hissade hakkorsflaggan på Akropolis. Vid det laget gjorde britterna nya desperata ansträngningar att evakuera sina trupper sjövägen — ett Dunkerque i mindre skala som kröntes med nästan lika stor framgång.

I slutet av april — efter tre veckor — var operationen slutförd med undantag för Kreta. Denna ö erövrade tyskarna från britterna i slutet av maj genom att där landsätta flygburna trupper. Vad Mussolini under hela vintern så bedrövligt hade misslyckats med hade Hitler på våren klarat av på några få dagar. Även om il Duce kände sig lättad över att ha räddats ur den obehagliga situationen, tyckte han sannerligen inte om att det var tyskarna som hade räddat honom. Han blidkades inte heller av att Italien fick en mycket mindre del av Jugoslavien, som Hitler nu styckade, än han hade räknat med.*⁶⁵

Balkan var inte det enda område där föhrern kom sin oskicklige bundsförvant till undsättning. Sedan de italienska arméerna i Libyen hade krossats gick Hitler, om än motvilligt, slutligen med på att skicka en lätt pansardivision och några enheter ur flyget till Nordafrika på villkor att general Erwin Rommel blev överbefälhavare över de tysk-italienska styrkorna. Rommel var en energisk och intelligent pansarofficer som hade utmärkt sig som ledare för en stridsvagnsdivision under slaget om Frankrike. Han var en motståndare av en helt annan kaliber än dem som britterna tidigare hade ställts inför i den nordafrikanska öknen och under två års tid kom han att bereda dem ofantliga svårigheter. Men han var inte det enda problemet. Förhållandet att en betydande del av den brittiska afrikaarmén och -flyget hade skickats till Grekland medförde att britterna blev i hög grad försvagade i Libyen. Först tyckte de inte det verkade särskilt farligt, inte ens när de fick rapport om att tyska pansartrupper i slutet av februari hade anlänt till Tripolitania. Men det var farligare än de trodde.

Den 31 mars riktade Rommel med sin tyska stridsvagnsdivision och två italienska divisioner, av vilka en var bepansrad, ett överraskande angrepp mot Kyrenaika. Efter tolv dagar hade han återerövrat området, besatt Tobruk och nått fram till Bardia bara några kilometer från den egyptiska gränsen. Åter hotades britternas ställning i Egypten och vid Suezkanalen. Efter den tyska och italienska ockupationen av Grekland svävade i själva verket hela den brittiska maktpositionen i östra Medelhavet i fara.

Krigets andra vår hade gett' tyskarna nya glänsande segrar. Storbritannien, som nu stod fullständigt ensamt, ansattes hårt av de tyska nattliga bombräderna och fick sina arméer utdrivna ur Grekland och Kyrenaika, tycktes befinna sig i ett dystrare och hopplösare läge än någonsin tidigare. Den brittiska prestigen, som var så viktig i den kamp på liv och död som delvis fördes med propagandan som vapen, hade nått bottenläget.[†]

* Den 12 april 1941, sex dagar efter det tyska anfallets början, utsände Hitler ett hemligt direktiv där han delade Jugoslavien mellan Tyskland, Italien, Ungern och Bulgarien. Kroatien fick ställningen som autonom satellitstat. Föhrern lade själv beslag på lejonparten. Tyskland annekterade de områden som gränsade till Österrike och ockuperade hela det tidigare Serbien liksom koppar- och kolgruvsdistriktet. Italiens byte definierades inte klart men blev ganska obetydligt.

† Den amerikanske flyghjälten Charles A. Lindbergh, som med förbluffande naivitet hade slukat nazisternas skrytsamma propaganda under sina besök i Tyskland, dömde redan Storbritannien till nederlag i sina tal inför stora och entusiastiska åhörarskaror i Amerika. Den 23 april 1941, just som nazisterna vann sina segrar på Balkan och i Nordafrika, talade han i New York till 30 000 människor vid det kort förut bildade America-First-utskottets första massmöte. Han sade bland annat: "Den brittiska regeringen har en sista desperat plan: ... Att

Hitler skyndade sig skickligt att utnyttja läget i ett segertal som han den 4 maj höll i riksdagen i Berlin. Det bestod huvudsakligen av ett giftigt och sarkastiskt personligt angrepp på Churchill som (jämte judarna) sades bära ansvaret för krigsutbrottet och som nu ledde England mot undergång:

Han är världshistoriens blodtörstigaste och klumpigaste strateg ... I mer än fem års tid har denne man som en vettvilling jagat omkring i Europa för att finna någonting han kunde sätta eld på ... Eftersom han är soldat är han en dålig politiker, och eftersom han är en politiker är han en lika dålig soldat... Mr Churchills stora styrka ligger i att han kan ljuga med ett fromt ansiktsuttryck och förvrida sanningen tills han har förvandlat fruktansvärda nederlag till glänsande segrar ... Churchill, som är hopplöst okunnig i strategiska frågor, lyckades sålunda [i Jugoslavien och Grekland] förlora två krigsskådeplatser på en gång. I alla andra länder skulle en sådan man ställas inför krigsrätt ... Hans vanvettiga idéer kan bara tolkas som symtom på slaganfall eller som en fyllbults lallande...

I fråga om kuppen i Jugoslavien, som hade gjort Hitler så rasande, gjorde föhrern inget försök att dölja sina innersta känslor:

Vi slogs alla av häpnad över kuppen, som utfördes av en handfull mutade konspiratörer ... Ni förstår säkert, mina herrar, att jag så snart jag fick reda på den gav order om angreppet på Jugoslavien. Tyska riket låter inte behandla sig på ett sådant sätt.

Hur uppblåst Hitler än var över vårens segrar, framför allt dem som hade vunnits över britterna, insåg han ännu inte riktigt tydligt hur katastrofala de hade varit för britterna och vilket svårt läge imperiet nu befann sig i. Samma dag som den tyske diktatorn talade i riksdagen skrev Churchill ett brev till president Roosevelt om vilka allvarliga följder förlusten av Egypten och Mellersta östern skulle få samt vädjade till Amerika att gå med i kriget. Aldrig under hela kriget såg Churchill så pessimistiskt på läget. Han skrev bland annat:

Jag besvär er att inte underskatta de allvarliga konsekvenser som kan uppstå av ett sammanbrott i Mellersta östern.⁶⁶

Den tyska flottan uppmanade föhrern att utnyttja läget. Axelmakterna fick ännu ett trumfkort när i början av maj den nyutnämnde irakiske premiärministern Rashid Mi, som sympatiserade med tyskarna, lät angripa den brittiska flygbasen Habbaniya utanför Bagdad och vädjade till Hitler om hjälp att driva ut britterna ur landet. Sedan Kreta den 27 maj hade erövrats uppmanade storamiral Raeder, som aldrig hade tyckt om Operation Barbarossa, den 30 maj Hitler att förbereda en avgörande offensiv mot Egypten och Suez. Rommel, som var ivrig att fortsätta framryckningen så snart han hade fått förstärkningar, sände liknande uppmaningar från Nordafrika. Raeder sade till föhrern: ”Ett sådant slag skulle vara mera förödande för det brittiska imperiet än Londons fall.” En vecka senare fick Hitler av storamiralen ett memorandum som hade utarbetats av marinstabens operationsavdelning. Denna förklarade att Barbarossa visserligen ”helt naturligt kommer i första hand för ledarna i OKW, men att detta inte under några förhållanden får leda till ett inställande av eller förseningar i krigföringen vid Medelhavet”.⁶⁷

övertala oss att åter sända en amerikansk expeditonsstyrka till Europa och att såväl militärt som ekonomiskt med England dela den katastrofala utgången av kriget.” Lindbergh kritiserade engelsmännen för att de hade ”uppmuntrat de mindre europeiska staterna att kämpa trots att läget var hopplöst”. Det föll honom uppenbarligen aldrig in att Jugoslavien och Grekland, som Hitler just hade krossat, hade angripits brutalt och utan provokation, och att de utan att tveka hade försökt försvara sig därför att de ville rädda sin ära och därför att de hade mod att kämpa trots det hopplösa läget. Lindbergh avgick från sin post som reservöverste i den amerikanska arméns flygkår den 28 april 1941 — tre dagar efter det att president Roosevelt offentligt hade bränmärkt honom som defaitist och eftergiftsman. Den amerikanske krigsministern godkände Lindberghs avskedsansökan.

Men föhrern hade redan beslutat sig eller rättare sagt, han hade inte ändrat sig sedan han under julhelgen 1940 sände ut instruktionerna för Barbarossa och sade till storamiral Raeder att Ryssland ”först måste elimineras” Hans landkrabbshjärna saknade helt enkelt förutsättningar att förstå den mera vittomfattande strategi som flottan förespråkade. Redan innan Raeder och marinstaben i slutet av maj 1941 kom med sin vädjan hade Hitler fattat sitt beslut.⁶⁸ Han gav den 25 maj i Direktiv nr 30 order om att en militärmission, ett fåtal flygplan och vapen skulle skickas till Bagdad som hjälp åt Irak. ”Jag har beslutat”, sade han, ”att påverka utvecklingen i Mellersta östern genom att stödja Irak.” Det var fullständigt otillräckligt, men Hitler vägrade att inse det. I frågan om den djärva och vittomfattande strategi som amiralerna och Rommel förespråkade sade han:

Om — och med vilka medel — det därefter skulle bli möjligt att inleda en offensiv mot Suezkanalen och så småningom definitivt driva bort britterna från deras ställningar mellan Medelhavet och Persiska viken kan inte avgöras förrän Operation Barbarossa har slutförts.

Segern över Sovjetunionen kom i första hand; allt annat måste vänta. I dag inser alla att detta var ett katastrofalt misstag. I slutet av maj 1941 hade Hitler möjlighet att med insättande av bara en del av sina styrkor rikta ett kraftigt och kanske avgörande slag mot det brittiska imperiet. Ingen insåg det tydligare än den orolige Churchill. Han hade i sitt brev till president Roosevelt den 4 maj erkänt att kriget, ifall Egypten och Mellersta östern gick förlorade, skulle bli ”hårt och långvarigt och få dystra framtidsperspektiv” också om Förenta staterna gick med i det. Det insåg emellertid inte Hitler. Hans blindhet är så mycket oförklarligare som fälttåget på Balkan hade försenat inledandet av Barbarossa med många veckor och därigenom allvarligt ökat operationens risker. Rysslands erövring måste ske snabbare än tyskarna hade planerat. Det fanns en obeveklig tidsgräns för operationen: den ryska vintern som hade besegrat Karl XII och Napoleon. Detta gjorde att tyskarna bara hade sex månader till sitt förfogande för att före vinterns inbrott besegra detta enorma land som aldrig erövrats västerifrån. Ännu i början av juni återstod dessutom problemet att föra tillbaka den stora armé, som hade satts in i söder mot Jugoslavien och Grekland, längs långa, dåliga landsvägar och enkelspåriga, illa underhållna järnvägar, helt otillräckliga för en sådan belastning.

Förseningen skulle visa sig ödesdiger. De som försvarar Hitlers militära geni har hävdat att fälttåget på Balkan inte i någon högre grad rubbade tidtabellen för Barbarossa och att förseningen i alla händelser i hög grad berodde på den sena snösmältningen som gjorde att vägarna i Östeuropa detta år täcktes av djup gyttja ända till mitten av juni. Men de högre tyska generalernas vittnesmål säger något helt annat. Fältmarskalk Friedrich von Paulus, vars namn är oupplösligt förbundet med Stalingrad och som vid denna tid bar huvudansvaret för arméstabens planering av det ryska fälttåget, förklarade i Nürnberg att Hitlers beslut att krossa Jugoslavien uppsköt Barbarossas start med ”ungefär fem veckor”.⁶⁹ Flottans krigsdagbok säger detsamma.⁷⁰ Fältmarskalk von Rundstedt, som anförde Armégrupp Syd i Ryssland, sade efter kriget till de allierade förhørsledarna att fälttåget på Balkan ledde till att ”vi började minst fyra veckor senare. Denna försening kom att stå oss dyrt.”⁷¹

Hur det än förhöll sig med den saken fastställde Hitler den 30 april, när hans arméer hade fullbordat erövringen av Jugoslavien och Grekland, ett nytt datum för Barbarossa. Operationen skulle börja den 22 juni 1941.⁷²

Skräckväldet planeras

Ingenting fick stå hindrande i vägen när Ryssland erövrades. Hitler såg till att generalerna inte skulle missta sig på den punkten. I början av mars 1941 kallade han samman de tre vapen-

grenscheferna och de officerare som skulle leda operationen och talade om vad de hade att rätta sig efter. Halder antecknade⁷³ att Hitler bland annat sade:

Kriget mot Ryssland blir av ett sådant slag att det inte kan föras med ridderliga metoder. Denna strid är en kamp mellan ideologier och raser och måste föras med en aldrig tidigare skådad obarmhärtighet och hårdhet. Alla officerare måste frigöra sig från föråldrade tänkesätt. Jag vet att nödvändigheten att tillgripa sådana medel i krigföringen ligger utanför er fattningsförmåga men ... jag kräver absolut att mina order utförs utan invändningar. [De bolsjevikiska] kommissarierna representerar en ideologi som är nationalsocialismens raka motsats; därför måste kommissarierna likvideras. Om tyska soldater gör sig skyldiga till brott mot internationell lag ... kommer de inte att riskera straff. Ryssland har inte skrivit under Haagkonventionen och har därför inte rätt till det skydd som denna ger.

Detta var Hitlers så kallade ”kommissarieorder”. Vid rättegångarna i Nürnberg diskuterades ingående den viktiga moraliska frågan om de tyska generalerna i stället för att lyda führens order om att begå krigsförbrytelser borde ha lytt sitt eget samvete.^{* 74}

Enligt en senare redogörelse av Halder skall generalerna ha ansett ordern skändlig och så snart mötet var slut ha sagt detta till sin chef, Brauchitsch. Den ryggradslöse fältmarskalken[†] lovade att han skulle ”bekämpa denna order i den utformning den hade fått”. Halder svär på att Brauchitsch senare skriftligen meddelade OKW att arméofficerarna ”aldrig skulle kunna verkställa dylika order”. Men gjorde han verkligen det?

Vid ett förhör i Nürnberg erkände Brauchitsch att han inte tog något sådant steg ”eftersom ingenting i hela världen kunde ändra hans [Hitlers] hållning”. Arméchefen sade inför domstolen att han i stället utfärdade en skriftlig order om att ”disciplinen i armén strängt skulle beaktas i enlighet med de riktlinjer och bestämmelser som har tillämpats i det förflutna”.

”Gav ni någon order som direkt syftade på kommissarieordern?” frågade den ettrige domstolspresidenten justitierådet Lawrence.

”Nej”, blev svaret. ”Jag kunde inte direkt återkalla ordern.”⁷⁵

Arméofficerarna med sina gamla preussiska traditioner fick ytterligare ett tillfälle att rådföra sitt samvete när Keitel den 13 maj 1941 utsände nya direktiv i führerns namn. Det viktigaste av dem begränsade de tyska krigsrätternas verksamhetsområde. De skulle ge plats åt en mera primitiv form av rättskipning:

Straffbara handlingar vilka har begåtts av civila fiender [i Ryssland] faller inte längre, tills annat meddelas, under krigsrätternas jurisdiktion ... *Personer som misstänks för brottsliga handlingar förs omedelbart till en officer. Denne officer beslutar om de skall skjutas.*

I fråga om *överträdelser* vilka har begåtts mot *civila fiender av tyska militärer är åtal inte obligatoriskt* ens när gärningen samtidigt utgör ett militärt brott eller en överträdelse. [Originalorderns kursivering.]

Det bör tilläggas att ordern naturligtvis verkställdes i mycket stor utsträckning.

Armén tillsades att inte fästa så stor vikt vid sådana överträdelser utan i varje situation tänka på all den skada som bolsjevikerna hade gjort Tyskland ända sedan 1918. Krigsrätt mot tyska

* ”För första gången tvangs jag välja mellan min soldatära och min lydnadsplikt”, förklarade fältmarskalk von Manstein i Nürnberg när han talade om kommissarieordern. ”Egentligen borde jag ha lytt, men jag sade mig att jag som soldat omöjligt kunde medverka till detta. Jag sade till chefen för den armégrupp som jag vid den tiden ingick i ... att jag inte kunde verkställa en sådan order, som stred mot en soldats hedersbegrepp.”

† ”Han är en vindflöjel”, sade Hitler senare om honom. (*Hitler's Secret Conversations*, s. 153.)

soldater kunde bara komma i fråga om ”upprätthållandet av disciplinen eller styrkornas säkerhet kräver en dylik åtgärd”. I alla händelser, slöt direktivet, ”kommer bara de domar att underskrivas som står i överensstämmelse med högkvarterets politiska intentioner”.⁷⁶ Direktivet måste ”behandlas som 'strängt hemligt' ”*⁷⁷

Ett andra direktiv som Keitel samma dag undertecknade på Hitlers uppdrag anförtrodde Himmler ”speciella uppgifter” beträffande Rysslands styrelse — ”uppgifter”, sade direktivet, ”vilka står i samband med den strid som måste utkämpas mellan två fientliga politiska system”. Den sadistiske chefen för nazisternas hemliga polis bemyndigades att handla ”oberoende” av armén och ”under eget ansvar”. Generalerna visste mycket väl vad Himmlers beklädande med ”speciella uppgifter” innebar, även om de förnekade det under rättegångarna i Nürnberg. Vidare skulle, sade direktivet, de ockuperade områdena i Ryssland isoleras från yttervärlden medan Himmler utförde sitt verk. Inte ens ”de högsta medlemmarna av regeringen och partiet” skulle enligt Hitler få tillstånd att ta reda på vad som hände. Enligt samma direktiv skulle Göring ta ledningen för ”landets exploatering och trygghandlet av dess ekonomiska tillgångar till gagn för den tyska industrin”. Hitler förklarade också i förbifarten i samma order att Ryssland så snart de militära operationerna var slut skulle ”delas i mindre stater med egna regeringar”.⁷⁸

Riktlinjerna för denna nya ordning skulle utarbetas av Alfred Rosenberg, den virrige balten som officiellt var nazisternas främste tänkare och en av Hitlers första läromästare under münchentiden. Den 20 april 1941 utnämnde führern honom till ”kommissarie för den centrala kontrollen av frågor i samband med det östeuropeiska området”. Den nazistiske träskallen, som var fullständigt genial när det gällde att misstolka historien, till och med sitt eget hemlands (han var född och uppfostrad i Ryssland), satte omedelbart igång med att bygga luftslott. Rosenbergs omfattande utredningar har återfunnits i komplett skick. I likhet med hans böcker är de fruktansvärt långtråkiga och jag har inte för avsikt att söva läsarna av denna bok med dem, men jag måste stundom hänvisa till dem eftersom de avslöjar några av Hitlers ryska planer.

I början av maj hade Rosenberg utarbetat sin första mångordiga plan för vad som såg ut att bli den största erövringen i Tysklands historia. Först och främst skulle det europeiska Ryssland indelas i så kallade rikskommissariat. Det ryska Polen skulle bli ett tyskt protektorat under namnet Ostland, Ukraina ”en självständig stat i förbund med Tyskland”, Kaukasien med sina rika oljefält skulle styras av en tysk ”representant med oinskränkt fullmakt” och de tre baltiska staterna och Vitryssland skulle slås samman till ett tyskt protektorat för att senare direkt införlivas med det stortyska riket. Detta skulle, förklarade Rosenberg i ett av de oändliga memoranda som han öste över Hitler och generalerna för att, som han sade, klarlägga ”de historiska och rasvetenskapliga förutsättningarna” för sina beslut, kunna uppnås genom en ”germanisering” av de balter som ur rasens synvinkel kunde assimileras och genom ”förflytt-

* Den 27 juli 1941 gav Keitel order om att alla kopiorna av direktivet av den 13 maj om krigsrätterna skulle förstöras men sade samtidigt ifrån att ”direktivets giltighet påverkas inte av att kopiorna förstörs”. Han tillade att ordern av den 27 juli ”också måste förstöras”. Men kopior av båda direktiven överlevde och dök upp i Nürnberg som bevismaterial mot officerarna i högkvarteret.

Fyra dagar tidigare, den 23 juli, hade Keitel utsänt en annan hemligstämplad order: ”Den 22 juli utsände führern efter en överläggning med arméns överbefälhavare [Brauchitsch] följande order: Till följd av de stora ytor som har ockuperats i öster är de styrkor vilka upprätthåller ordningen tillräckliga endast om allt motstånd bestraffas, icke på så sätt att den skyldige ställs inför rätta utan så att ockupationsstyrkorna sprider terror — den enda möjligheten att effektivt kväva varje tecken till motståndsvilja hos folket.”

ning av icke önskvärda element”. Han förebådade att ”förflyttning i stor skala måste ifrågakomma” i Estland och Lettland. De som drevs bort skulle ersättas av tyskar, helst krigsveteraner. ”Östersjön måste bli ett tyskt inhav”, förklarade Rosenberg myndigt.⁷⁹

Två dagar innan offensiven började höll Rosenberg ett tal till sina närmaste män, vilka hade fått i uppdrag att överta förvaltningen av Ryssland. Han sade bland annat:

Uppgiften att föda det tyska folket står högst upp på listan över de krav som Tyskland ställer på Östeuropa. De södra [ryska] områdena ska få tjäna ... till att skaffa föda åt det tyska folket. Vi ser absolut ingen anledning varför vi skulle åta oss att föda också det ryska folket med detta områdes produkter. Här måste den hårda nödvändigheten tala utan hänsyn till våra känslor ... De närmaste åren blir mycket hårda för ryssarna.⁸⁰

I själva verket planerade tyskarna kallblodigt att låta miljoner ryssar svälta ihjäl.

Göring, som fick den ekonomiska utsugningen av Sovjetunionen på sin lott, klarlade detta ännu tydligare än vad Rosenberg hade gjort. Den 23 maj 1941 fastställde hans ekonomiska stab för östeuropeiska frågor i ett direktiv att överskottsproduktionen av livsmedel från den ryska svarta jorden i söder inte fick gå till folket i industriområdena, där i alla händelser industrierna skulle läggas ned. Arbetarna och deras familjer i dessa områden skulle helt enkelt få svälta — eller emigrera till Sibirien om de kunde det. Rysslands stora livsmedelsproduktion måste gå till tyskarna. Direktivet förklarade:

Den tyska förvaltningen i dessa områden kan mycket väl försöka lindra följderna av den hungersnöd som utan tvivel kommer att drabba folket och påskynda en återgång till den tidigare förhärskande formen av jordbruk. Dyliga åtgärder kommer emellertid inte att kunna förebygga hungersnöden. Varje försök att rädda folket i dessa områden från att svälta ihjäl genom att importera överskottet från svartjordsbältet skulle betyda minskade livsmedelsleveranser till Europa. Följden skulle bli en reducering av Tysklands motståndskraft i kriget och av Tysklands och Europas utsikter att vinna kriget trots blockaden. Alla måste klart och tydligt inse detta.⁸¹

Hur många civila ryssar skulle dö som följd av denna medvetna tyska politik? Den frågan hade redan fått ett allmänt hållet svar vid ett möte mellan flera tyska statssekreterare den 2 maj 1941. En hemlig rapport från konferensen säger: ”*Det råder inget tvivel om att många miljoner människor kommer att svälta ihjäl om vi för ut ur landet allt det som vi själva behöver.*”⁸² Både Göring och Rosenberg sade nu ifrån att denna utförelse måste äga rum — ”alla måste klart och tydligt inse detta”.

Fanns det någon tysk, någon enda tysk som protesterade mot denna hänsynslöshet, denna genomtänkta plan på att låta miljoner människor svälta ihjäl? Ingen rapport i samband med de tyska direktiven för utsugningen av Ryssland låter ana att några invändningar gjordes; några av generalerna hade dock opponerat mot kommissarieordern. Dessa planer var inte bara vilda och destruktiva fantasier i Hitlers, Görings, Himmlers och Rosenbergs förvridna hjärnor. Dokumenten visar att hundratals tyska ämbetsmän i veckor och månader arbetade vid sina skrivbord under de vackra vårdagarna, adderade siffror och skrev rapporter vilka kyligt talade om hur miljoner människor skulle dödas — i detta fall genom svält. Heinrich Himmler, den tidigare hönsuppfödaren med det blida utseendet, satt också vid sitt skrivbord i SS-staben i Berlin och granskade genom sin pincené planer på hur ytterligare miljoner skulle dödas på ett snabbare och våldsammare sätt.

Hitler var nöjd med sina trägna gunstlingars, både militärernas och politikernas, planer ifråga om Sovjetunionen — angreppet, krossandet, utsugningen och massmördandet. Den 30 april fastställde han datum för angreppet till den 22 juni, och den 4 maj höll han sitt segertal i

riksdagen. Därefter drog han sig tillbaka till sitt älsklingstillhåll, Berghof, där han kunde skåda ut över de mäktiga alperna, vilkas toppar fortfarande var täckta av vårsnön, och drömma om sin nya erövring, den största av dem alla, vid vilken (som han hade sagt till sina generaler) världen skulle hålla andan.

Det var här som han på kvällen lördagen den 10 maj 1941 nåddes av en egendomlig och överraskande nyhet som verkligen skakade honom och förmådde honom liksom nästan alla andra i västvärlden att ett ögonblick tänka på någonting annat än krig. Den man som personligen stod honom närmast, biträdande chefen för nazistpartiet, som var utsedd till hans efterträdare efter Göring, mannen som sedan 1921 hade varit Hitlers fanatiskt trogne anhängare och som efter mordet på Röhm kom närmast ställningen som hans vän, hade bokstavligen flugit sin väg och på eget initiativ börjat förhandla med fienden.

Rudolf Hess flyger till England

Den första rapporten sent på kvällen den 10 maj att Rudolf Hess ensam hade flugit till Skottland i en Messerschmitt-110 hade samma verkan på Hitler ”som om en bomb hade träffat Berghof”, berättar dr Paul Schmidt.⁸³ När general Keitel kom in i führerns stora arbetsrum såg han denne gå fram och tillbaka på golvet, peka med fingret mot pannan och mumla att Hess måste ha blivit vansinnig.⁸⁴ ”Jag måste genast tala med Göring”, skrek Hitler. Följande morgon ägde en förvirrad rådplägning rum med Göring och alla partiets gauleiter. De försökte ”fundera ut” — uttrycket är Keitels — på vilket sätt de skulle framlägga den obehagliga nyheten för tyskarna och yttervärlden. Keitel har senare berättat att deras problem inte underlättades av att briterna till en början höll tyst om sin gäst. Därför hyste Hitler och de andra som var med vid överläggningen först den förhoppningen att Hess aldrig hade nått fram utan till följd av bensinbrist störtat i Nordsjön och drunknat.

Hitler hade först fått reda på händelsen genom ett ganska osammanhängande brev från Hess som en budbärare gav honom några timmar efter att Hess klockan 5.45 på eftermiddagen den 10 maj avreste från Augsburg. ”Det är inte alls likt Hess. Det är en helt annorlunda skapad människa som har skrivit det. Han måste ha drabbats av något — något slags mental rubbning”, sade Hitler till Keitel. Men Hitler misstänkte samtidigt det värsta. Messerschmitt, från vars flygplats bredvid fabriken Hess hade startat, arresterades liksom dussintals människor som hade samarbetat med Hess.

Churchill var lika förbryllad över Hess oväntade ankomst som Hitler var över hans plötsliga avfärd.* Stalin var full av misstänksamhet. Den egendomliga händelsen förblev en gåta under hela kriget och förklaringen kom först vid huvudkrigsförbrytarrättegången i Nürnberg, där Hess satt på de anklagades bänk. Det som verkligen hade hänt var i korta drag följande:

Hess, som aldrig hade varit något ljushuvud (även om han inte var lika tjockskallig som Rosenberg), fattade själv beslutet att flyga till England sedan han hade fått för sig att han skulle kunna åstadkomma fred. Hur vansinnigt uppslaget än förefaller finns det ingen anledning att tvivla på Hess uppriktighet. Han hade vid de olympiska spelen i Berlin 1936 träffat hertigen av Hamilton, och det var på mindre än tjugo kilometers avstånd från hertigens egendom i Skottland — så skickligt orienterade han sig — som Hess hoppade med fallskärm ur sin Messerschmitt, landade oskadad och bad en lantbrukare att föra honom till den skotske lorden. Hamilton, som var eskaderchef i det brittiska flygvapnet, tjänstgjorde denna lördags-

* Churchill har gett en skriftlig skildring av hur han sent på lördagskvällen, när han var på resa ute i landet, fick reda på händelsen och hur han först tyckte att nyheten var för fantastisk för att han skulle kunna tro på den. (*The Grand Alliance*, s. 50-55.)

kväll i ett sektoroperationsrum och hade fått reda på att Messerschmittplanet strax efter klockan tio på kvällen hade kommit in över Storbritannien. En timme senare fick han rapport om att planet hade kraschlandat och brunnit upp men att piloten hade räddat sig med fallskärm. Tysken uppgav att han hette Alfred Horn och påstod att han var ute på ett ”specialuppdrag” för att träffa hertig Hamilton. De brittiska myndigheterna ordnade så att mötet kunde äga rum följande morgon.

Hess förklarade för hertigen att han befann sig på ”ett humanitärt uppdrag och att föhrern inte ville krossa England utan önskade göra slut på striderna”. I själva verket, sade Hess, var detta hans fjärde försök att flyga till Storbritannien; vid föregående tillfällen hade vädret tvingat honom att vända om. Förhållandet att han var minister i den tyska regeringen var ett bevis för ”hans uppriktighet och Tysklands fredsvilja”. Under detta samtal liksom under dem som Hess senare förde med andra engelsmän försummade han aldrig att påpeka att Tyskland skulle vinna kriget och att ett fruktansvärt öde skulle drabba briterna om de envisades att göra motstånd. Därför gjorde hans värdfolk bäst i att utnyttja den chans som hans ankomst gav dem och förhandla om fred. Denne nazistiske fanatiker var så säker på att briterna skulle gå med på att förhandla med honom att han bad hertigen att se till att ”kungen gav honom ’oinskränkt rörelsefrihet’ eftersom han hade kommit obehäpnad och frivilligt”.⁸⁵ Senare krävde han att behandlas med den respekt som anstår en minister.

Utom vid ett enda tillfälle fördes de följande förhandlingarna för brittisk räkning av Ivone Kirkpatrick, den kunnige diplomaten som tidigare hade varit förste ambassadsekreterare i Berlin. Hans konfidentiella rapporter framlades senare i Nürnberg.⁸⁶ För denne kylige och skicklige kännare av det nazistiska Tyskland upprepade Hess troget Hitlers rättfärdiganden av alla de nazistiska angreppen, från Österrike och Tjeckoslovakien till Holland och Belgien. Efter att ha understrukt att Storbritannien bar ansvaret för kriget och säkert skulle förlora det om regeringen inte nu gjorde slut på det lade Hess fram sina fredsförslag. Det var exakt samma förslag som Hitler inte hade lyckats få Chamberlain att acceptera omedelbart före angreppet på Polen, nämligen att Storbritannien skulle ge Tyskland fria händer i Europa i utbyte mot att Tyskland gav Storbritannien ”fullständigt fria händer i imperiet”. De tidigare tyska kolonierna måste lämnas tillbaka och Storbritannien måste naturligtvis också sluta fred med Italien. Kirkpatrick berättade i sin rapport:

När vi slutligen bröt upp kom Hess med en sista salva. Han förklarade att han hade glömt att understryka att en förutsättning för förslaget var att Tyskland fick föra fredsförhandlingarna med en annan brittisk regering än den fungerande. Med Churchill, som hade planerat krig sedan 1936, och hans kolleger, som hade medverkat i hans krigspolitik, kunde föhrern inte förhandla.

Alla som kände Rudolf Hess kunde vittna om att han med hänsyn till hur långt han hade nått i det djungelkrig som rasade inom nazistpartiet och Tredje riket var förvånansvärt naiv. Det framgår av redogörelserna för samtalen att han hade väntat sig att omedelbart tas emot som en allvarligt syftande underhandlare — kanske inte av Churchill men åtminstone av ”oppositionspartiet”, inom vilket hertig Hamilton efter vad han trodde var en av ledarna. När han trots allt inte fick träffa någon annan representant för det officiella England än Kirkpatrick blev han stridslysten och hotfull. Vid ett samtal den 14 maj uppmålade han för den klenrogne diplomaten det fruktansvärda ödet som väntade Storbritannien om det fortsatte kriget. Han uppgav att de brittiska öarna snart skulle isoleras av en fruktansvärd och absolut ogenomtränglig blockad. Därefter sade han enligt Kirkpatrick:

Det tjänade inte något till att inbilla sig att England skulle kunna kapitulera och att kriget därefter skulle kunna föras från imperiet. Om detta skedde hade Hitler för avsikt att fortsätta blockaden av

England ... så att vi måste räkna med att invånarna på de brittiska öarna tvingas svälta.

Hess tillrådde enträget att fredsförhandlingarna, som han hade tagit så stora risker för, omedelbart skulle börja. ”Hans egen flygfärd”, återgav Kirkpatrick hans ord, ”hade till syfte att ge oss chansen att börja förhandla utan att förlora prestige. Om vi inte grep denna chans var det ett tydligt bevis för att vi inte önskade en fredlig överenskommelse med Tyskland, och Hitler skulle få legitima skäl — det skulle i själva verket bli hans plikt — att fullständigt krossa oss och att efter kriget ge oss en underordnad ställning för all framtid.” Hess underströk att förhandlingarna borde föras av så få män som möjligt:

I sin egenskap av rikminister kunde han [Hess] inte finna sig i att ensam utsättas för en korseld av kommentarer och frågor från ett stort antal människor.

På detta skrattretande stadium avbröts samtalen, i varje fall för Kirkpatricks vidkommande. Överraskande nog ”uppmnade” emellertid den brittiska regeringen enligt Churchill⁸⁷ lord Simon att den 10 juni utfråga Hess. Dennes advokat i Nürnberg uppgav att Simon skulle ha lovat att framföra Hess fredsförslag till den brittiska regeringen.*^{88 89}

Vilka avsikter Hess hade ligger i öppen dag. Han önskade uppriktigt fred med Storbritannien. Han tvivlade inte ett ögonblick på att Tyskland skulle vinna kriget och krossa Storbritannien om inte freden omedelbart slöts. Han hade naturligtvis också andra motiv. Kriget hade lett till att han själv kom i skymundan. Att under kriget styra nazistpartiet som Hitlers närmaste man var lika ointressant som oväsentligt. Det som nu verkligen betydde något i Tyskland var att ha ledningen för kriget och för utrikespolitiken. Då nu dessa frågor tilldrog sig nästan hela Führerns uppmärksamhet ställdes Göring, Ribbentrop, Himmler, Goebbels och militärerna i förgrunden. Hess kände sig besviken och avundsjuk. Han kom då på idén att han skulle försöka vinna tillbaka den älskade ledarens uppmärksamhet, återta sin tidigare ställning i landet och på ett sensationellt sätt demonstrera sina statsmannaegenskaper genom att på egen hand sluta fred mellan Tyskland och Storbritannien.

Dessutom hade den inte särskilt klyftige vice partiledaren i likhet med en del andra högre nazister — inte minst Hitler och Himmler — börjat tro blint på astrologin. I fängelset i Nürnberg anförtrode Hess den amerikanske fängelsepsykiatern dr Douglas M. Kelly att en av hans astrologer i slutet av 1940 hade läst i stjärnorna att han var mannen som skulle åstadkomma fred. Han berättade också att hans gamle lärare professor Haushofer, ”geopolitikern” i München, i en dröm hade sett hur han skred fram genom gobelängprydda salar i engelska slott och bringade de båda stora ”nordiska” nationerna fred.⁹⁰ För en mentalt så omogen man som Hess framstod denna dröm som ytterst viktig; säkert bidrog den till Hess beslut att företa den egendomliga resan till England.

I Nürnberg antydde en av de brittiska åklagarna att det också kunde finnas en annan anledning; att Hess flög till England i ett försök att sluta fred för att Hitler skulle få ryggen fri när han angrep Sovjetunionen. Den ryske åklagaren sade inför domstolen att han var säker på att detta var den riktiga förklaringen. Lika säker var Josef Stalin, som under detta kritiska skede var ytterst misstänksam, men egendomligt nog inte så mycket mot Tyskland som mot Storbritannien. Hess ankomst till Skottland övertygade honom om att Churchill och Hitler höll på att smida skumma planer som skulle ge Tyskland frihet att angripa Sovjetunionen liksom den ryske diktatorn hade gett Tyskland fria händer att angripa Polen och västmakterna.

* Hess berättade inför domstolen i Nürnberg att lord Simon hade presenterat sig som ”dr Guthrie” och förklarat: ”Jag kommer med regeringens bemyndigande, och jag är villig att med er i görligaste mån diskutera allt som ni önskar meddela regeringen.”

När den brittiske premiärministern tre år senare under sitt andra besök i Moskva försökte tala om sanningen för Stalin vägrade denne helt enkelt att tro på den. Det framgår ganska tydligt av Kirkpatrick's anteckningar om sina samtal med Hess att han därvid försökte få nazistledaren att avslöja Hitlers planer beträffande Ryssland, men att Hess antingen inte kände till Operation Barbarossa eller inte visste att den var så nära förestående.

Dagarna efter Hess plötsliga försvinnande hörde till de mest bekymmersamma som Hitler fick uppleva. Han insåg att hans regim hade lidit en allvarlig prestigeförlust när hans närmaste medarbetare gav sig av. Hur skulle han kunna förklara det för tyskarna och för yttervärlden? Förhören med de häktade männen i Hess närmaste omgivning övertygade föhrern om att det inte rörde sig om något svek mot honom eller om någon komplott och att hans pålitlige ställföreträdare helt enkelt hade fått ett nervsammanbrott. Sedan britterna hade bekräftat Hess ankomst fattades i Berghof beslutet att offentliggöra denna förklaring. Snart publicerade de tyska tidningarna pliktstroget korta notiser om att denne man, som hade varit ett sådant nationalsocialistiskt ljus, hade blivit ”en vilseförd, sinnesrubbad och omtöcknad idealist och offer för hallucinationer till följd av skador som han hade ådragit sig under [det första världskriget]”. I den officiella kommuniké som utlämnades till pressen meddelades:

Partikamrat Hess levde av allt att döma i en värld av hallucinationer, vilket ledde till att han fick för sig att han skulle kunna sluta fred mellan England och Tyskland ... Detta kommer emellertid inte att påverka gången av detta krig, som har påtvingats det tyska folket.

I hemlighet gav Hitler order om att Hess omedelbart skulle skjutas ifall han kom tillbaka* och offentligt fråntog föhrern sin gamle kamrat alla dennes uppdrag. Vice partiledare blev nu Martin Bormann, en otäckare och mera underdånig gestalt. Föhrern hoppades att den egendomliga episoden skulle glömmas snabbast möjligt; hans egna tankar återvände snart till angreppet på Ryssland som inte var långt avlägset.

Kremls bekymmer

Trots att så mycket antydde vilka planer Hitler hyste — sammandragningen av tyska trupper i östra Polen, en nazistisk miljonarmé på Balkan, Wehrmachts erövring av Jugoslavien och Grekland, dess ockupation av Rumänien och Bulgarien — hoppades männen i Kreml, framför allt Stalin själv, som ändå ansågs vara och i det förflutna hade visat sig vara kalla realister, att Ryssland fortfarande på något sätt skulle kunna undslippa den nazistiske envåldshärskarens vrede. Deras naturliga misstänksamhet fick givetvis näring av allt som hände och de kunde inte heller hålla tillbaka sin växande förbittring över Hitlers manövrer i sydöstra Europa. Men det vilar något överkligt, nästan otroligt och fullständigt groteskt över den notväxling som denna vår ägde rum mellan Moskva och Berlin och som till stor del har återfunnits bland de beslagtagna nazistiska dokumenten. Tyskarna gjorde klumpiga försök att in i det sista föra Kreml bakom ljuset och att de ryska ledarna inte insåg vad det i själva verket var frågan om visar deras handlingar.

* Den nedbrutne Hess, som gjorde en bedrövlig figur i Nürnberg där han under en del av rättegången låtsades lida av fullständig minnesförlust (säkert är att hans hjärna var förvirrad), överlevde Hitler. Den internationella domstolen dömde honom till livstids fängelse och han undgick dödsstraff huvudsakligen på grund av sin sinnesförvirring. Jag har skildrat hans uppträdande i Nürnberg i min bok *End of a Berlin Diary*.

Britterna behandlade honom som krigsfånge och släppte honom den 10 oktober 1945 för att han skulle kunna ställas inför domstolen i Nürnberg. Under fångenskapen i England klagade han bittert över att han förvägrades ”fulla diplomatiska privilegier”, vilka han ständigt krävde. Hans oordnade hjärna började visa allt starkare svaghetstecken och han led under långa perioder av minnesförlust. Han talade om för dr Kelly att han två gånger under interneringstiden hade försökt begå självmord. Han påstod sig vara säker på att britterna försökte förgifta honom.

Trots att ryssarna gång på gång invände att de tyska truppernas intåg i Rumänien och Bulgarien liksom angreppet på Jugoslavien och Grekland var en kränkning av den tysk-ryska pakten och ett hot mot ryska ”säkerhetsintressen”, gick de mycket långt för att blidka Berlin när datum för det tyska angreppet närmade sig. Stalin tog själv ledningen för denna manöver. Den 13 april 1941 telegraferade ambassadör von der Schulenburg en intressant depesch till Berlin. Han berättade där att när den japanske utrikesministern Yosuke Matsuoka samma kväll for från Moskva uppträdde Stalin på ”ett anmärkningsvärt vänskapligt sätt” inte bara mot japanerna utan också mot tyskarna. På järnvägsstationen

kallade Stalin på mig så att alla hörde det ... lade armen om mina axlar och sade: ”Vi skall fortsätta att vara vänner och ni måste göra allt för den sakens skull!” Något senare vände Stalin sig till den tillförordnade tyske militärattachén överste Krebs, övertygade sig först om att han var tysk och sade sedan till honom: ”Vi kommer också i fortsättningen att vara era vänner — i vått och torrt!”⁹¹

Tre dagar senare sände Tippelskirch, Tysklands chargé d'affaires i Moskva, ett telegram till Berlin där han underströk att händelsen på järnvägsstationen klart visade Stalins vänskapliga hållning till Tyskland; detta var viktigt ”med tanke på de envisa rykten om en omedelbart förestående konflikt mellan Tyskland och Sovjetunionen som är i omlopp”.⁹² Dagen förut hade Tippelskirch meddelat Berlin att Kreml ”utan villkor”, efter månadslånga, sega förhandlingar, hade gått med på det tyska förslaget rörande gränsdragningen mellan de båda länderna från floden Igorka till Östersjön. ”Sovjetregeringens medgörliga hållning är ytterst anmärkningsvärd”, fortsatte den tyske diplomaten.⁹³ Det kan man sannerligen säga — med tanke på vad Berlin nu höll på att förbereda.

Sovjetregeringen fortsatte att vara lika medgörlig när det gällde att förse Tyskland med viktiga råvaror som blockaden annars skulle ha avskurit landet ifrån. Den 5 april 1941 rapporterade Schnurre, som ledde handelsförhandlingarna med Moskva, segerstolt till sina nazistiska herrar att de ryska leveranserna, som hade minskat under januari och februari 1941 till följd av ”de kyligare politiska relationerna”, åter hade ökat ”med ett kraftigt språng i mars, framför allt i fråga om spannmål, petroleum, manganmalm samt icke järnhaltiga och ädla metaller”. Han tillade:

Transiteringen genom Sibirien fortskrider i lika stor utsträckning som vanligt. På vår begäran ställde sovjetregeringen till och med ett särskilt godståg för gummi till vårt förfogande vid den manchuriska gränsen.⁹⁴

Sex veckor senare, den 15 maj, rapporterade Schnurre att de vänliga ryssarna hade satt in en rad extra godståg för att de 4 000 ton gummi som Tyskland hade ett så desperat behov av skulle kunna fraktas via den sibiriska järnvägen. Schnurre fortsatte:

De utlovade kvantiteterna råvaror levereras punktligt av ryssarna trots de stora svårigheter som detta vållar dem ... Jag har intrycket att vi skulle kunna ställa ekonomiska krav på Moskva som till och med går ännu längre än fördraget den 10 januari, krav som skulle kunna täcka det tyska behovet av livsmedel och råvaror i ännu större utsträckning än fördraget stipulerar.⁹⁵

De tyska leveranserna av maskiner till Ryssland släpade efter, påpekade Schnurre, men han såg ingen anledning till att ändra på detta förhållande om ryssarna inte protesterade. Den 15 maj oroades han emellertid av en annan sak. ”Stora svårigheter skapas”, klagade han, ”av otaliga rykten om en nära förestående tysk-rysk konflikt.” Han lade skulden för ryktena på officiella tyska källor. Schnurre förklarade vidare i ett långt memorandum till utrikesdepartementet att ”svårigheterna” inte hade vållats av ryssarna utan av tyska industrier som efter vad han förklarade sökte ”dra sig ur” sina åligganden i enlighet med de kontrakt vilka de hade slutit med ryssarna.

Det måste här påpekas att Hitler gjorde sitt bästa att emotsäga ryktena; men samtidigt ansträngde han sig att övertyga sina generaler och högre tjänstemän om att Tyskland svävade i allt större fara att angripas av Ryssland. Trots att generalerna tack vare sitt eget militära underrättelseväsen borde veta bättre föll de offer för Hitlers hypnotiska förmåga, och ännu efter kriget hävdade Halder, Brauchitsch, Manstein och andra (men inte Paulus, som tycks ha varit den hederligaste av dem) att ryska truppsammandragningar vid polska gränsen i början av sommaren såg mycket hotfulla ut.

Greve von der Schulenburg, som hade kommit hem från Moskva på en kort semester, träffade den 28 april Hitler i Berlin och försökte då övertyga honom om Rysslands fredliga avsikter. Han sade bland annat: ”Ryssland är mycket oroligt över ryktena om ett tyskt angrepp mot Ryssland. Jag kan inte tänka mig att Ryssland någonsin kommer att angripa Tyskland ... Eftersom Stalin inte gick samman med England och Frankrike 1939, när de båda staterna ännu var starka, kommer han säkert inte att göra det nu när Frankrike är krossat och England illa åtgånget. Tvärtom är jag övertygad om att Stalin är villig att göra ännu fler eftergifter för att tillmötesgå oss.”

Führern låtsades inte tro på det. Han påstod att han hade blivit ”förvarnad av händelserna i Serbien ... Vilken djävul hade flugit i ryssarna när de slöt vänskapspakten med Jugoslavien?”*⁹⁶ Han sade att han visserligen inte trodde att ”Ryssland skulle kunna förmås att angripa Tyskland” men tillade att han måste ”vara försiktig”. Hitler talade inte om för sin moskvaambassadör vilka planer han välvde för Sovjetunionens räkning och Schulenburg, som var en hederlig och anständig tysk av den gamla skolan, förblev ända till slutet okunnig om dem.

Detsamma gällde Stalin, trots att han inte bara kunde se tecken på vad Hitler syftade till utan också fick direkta varningar. Den 22 april överlämnade sovjetregeringen en officiell protestnot mot åttio gränskränkningar som nazistiska flygplan uppgavs ha begått mellan den 27 mars och den 18 april. I noten redogjordes detaljerat för varje fall. Bland annat hade ryssarna i ett tyskt spaningsplan, som den 15 april landade nära Rovno, hittat en kamera, rullar med exponerad film och en trasig topografisk karta över västra delarna av Sovjetunionen, ”vilket gör att inget tvivel kan råda om flygplanets uppdrag”. Till och med i sina protester visade ryssarna sig medgörliga. I noten meddelades att gränstrupperna hade fått ”order att inte ge eld mot tyska plan som flyger över sovjetiskt territorium såvida inte sådana överflygningar inträffar alltför ofta”.⁹⁷

Stalin tog flera försonande initiativ i början av maj. För att behaga Hitler utvisade han Belgiens, Norges, Greklands och till och med Jugoslaviens diplomatiska representanter i Moskva och lät stänga deras legationer. Han erkände Rashid Alis nazistsympatiserande regering i Irak. Han höll de ryska tidningarna i stränga tyglar för att de inte skulle skriva någonting som Tyskland kunde uppfatta som en provokation. Den 12 maj telegraferade Schulenburg till Berlin:

Detta sätt att demonstrera Stalinregeringens avsikter är avsett ... att minska spänningen mellan Sovjetunionen och Tyskland och skapa en bättre anda i framtiden. Vi måste hålla i minnet att Stalin personligen alltid har förespråkats vänskapliga relationer mellan Tyskland och Sovjetunionen.⁹⁸

* Den 5 april, dagen före det tyska angreppet på Jugoslavien, slöt sovjetregeringen skyndsamt ett ”icke-angrepps- och vänskapsfördrag” med den nya jugoslaviska regeringen, tydligen i ett desperat försök att hejda Hitler. Molotov hade kvällen förut upplyst Schulenburg om vad som skulle ske och ambassadören kommenterade: ”ögonblicket är mycket olyckligt valt.” Förgäves försökte han övertala ryssarna att åtminstone uppskjuta fördragets undertecknande.

Trots att Stalin så länge hade varit Sovjetunionens absolute enväldshärskare var detta första gången som Schulenburg i sina depescher använde uttrycket ”Stalinregeringen”. Anledningen var att Stalin den 6 maj hade övertagit ordförandeposten i folkkommissariernas råd, dvs. regeringens formella ledning, från Molotov, som satt kvar som utrikesminister. För första gången tog kommunistpartiets allsmäktige sekreterare säte i regeringen. Yttervärlden tolkade förändringen som ett tecken på att Sovjetunionens läge hade blivit så allvarligt, framförallt i vad det gällde relationerna till det nazistiska Tyskland, att Stalin också officiellt och inte bara i praktiken måste ta ledningen för landet. Denna tolkning låg närmast till hands men det fanns också en annan som inte var lika uppenbar men som den skicklige tyske Moskvaambassadören genast meddelade Berlin.

Schulenburg rapporterade att Stalin var missbelåten med försämringen i de tysk-ryska relationerna och i hög grad gav Molotovs klumpiga utrikespolitik skulden för den.

Ambassadören fortsatte:

Jag är övertygad om att Stalin har fastställt ett utomordentligt viktigt utrikespolitiskt mål ... som han hoppas kunna uppnå genom en personlig insats. Jag tror fullt och fast att Stalin i det rådande läget, vilket han betraktar som allvarligt, ämnar arbeta på att rädda Sovjetunionen från en konflikt med Tyskland.⁹⁹

Insåg den förslagne sovjetdiktatorn verkligen ännu inte — i mitten av maj 1941 — att målet kunde nås endast genom en feg kapitulation för Hitler? Han förstod säkert betydelsen av Hitlers erövring av Jugoslavien och Grekland, av de stora tyska arméerna i Rumänien längs hans sydvästgräns, av den tyska truppsammandragningen i Polen längs hans västgräns. Han var säkert inte ovetande om de envisa rykten som var i omlopp i Moskva. I början av maj hade vad Schulenburg i en depesch av den 2 maj kallade ”rykten om en omedelbart förestående tysk-rysk militär konflikt” spritt sig så vida omkring i den ryska huvudstaden att ambassadören och hans medarbetare hade de allra största svårigheter att motarbeta dem. Schulenburg telegraferade följande uppmaning till Berlin:

Var vänlig tänk på att försöken att motarbeta dessa rykten här i Moskva inte har några utsikter att lyckas om dylika rykten ständigt kommer hit från Tyskland, och om varje resenär som kommer till Moskva eller färdas genom Moskva inte bara för med sig ryktena utan dessutom kan bestyrka dem genom att uppges fakta.¹⁰⁰

Den rutinerade ambassadören började själv fatta misstankar. Berlin instruerade honom att fortsätta att dementera ryktena och att sprida ut att tyskarna inte alls drog samman trupper längs den ryska gränsen utan tvärtom höll på att föra över betydande styrkor (Berlin uppgav för ambassadörens ”personliga information” att det rörde sig om åtta divisioner) från ”öst till väst”.¹⁰¹ Det är inte otroligt att instruktionerna bara bekräftade ambassadörens misstankar, eftersom hela världspressen vid det här laget under stora rubriker talade om de tyska truppsammandragningarna längs gränsen mot Sovjetunionen.

Långt innan dess hade Stalin emellertid fått uttryckliga varningar för Hitlers planer. Av allt att döma hade han inte fäst någon vikt vid dem. Den tyngst vägande kom från Förenta staternas regering.

I början av januari 1941 sände den amerikanske handelsattachén i Berlin Sam E. Woods en konfidentiell rapport till utrikesdepartementet där han förklarade att han ur tillförlitlig tysk källa hade erfarit att Hitler planerade att angripa Ryssland på våren. I sin långa och detaljerade rapport skisserade han generalstabens angreppsplan (som skulle visa sig fullt exakt) och berättade om de förberedelser som hade gjorts för den ekonomiska utsugningen av Sovjet-

unionen så snart landet hade erövrats.*

Utrikesminister Cordell Hull trodde först att Woods hade fallit offer för en tysk skenmanöver. Han tillkallade FBI-chefen J. Edgar Hoover, som läste rapporten och ansåg att den var korrekt. Woods hade namngett några av sina källor, både i de olika departementen i Berlin och i den tyska generalstaben. En undersökning visade att tyskarna hade tillräckligt hög ställning för att veta vad som planerades, samtidigt som de var tillräckligt antinazistiska för att prata bredvid mun. Trots det spända förhållande som vid den tiden rådde mellan de amerikanska och ryska regeringarna beslöt Hull att underrätta ryssarna. Biträdande utrikesministern Sumner Welles fick i uppdrag att relatera rapportens huvudinnehåll för ambassadör Konstantin Umanskij, vilket han gjorde den 20 mars. Senare har Welles berättat:

Mr Umanskij blev mycket blek. Han satt tyst ett ögonblick och sade sedan: ”Jag inser till fullo hur allvarligt det meddelande är som ni har gett mig. Min regering kommer att tacka er för det visade förtroendet och jag ska omedelbart informera den om vårt samtal.”¹⁰²

Sovjetregeringen visade aldrig på minsta sätt sin tacksamhet till den amerikanska regeringen och meddelade inte ens om den satte tilltro till uppgifterna. Utrikesminister Hull har berättat i sina memoarer att sovjetregeringen vid den angivna tidpunkten tvärtom visade sig mera fientlig och ohövlig än vanligt, vilket berodde på att den amerikanska hjälpen till Storbritannien gjorde det omöjligt att förse ryssarna med allt de önskade. Enligt Hull överlämnade likväl det amerikanska utrikesdepartementet, som den första veckan i juli hade fått rapporter från sina legationer i Bukarest och Stockholm att Tyskland skulle invadera Ryssland inom två veckor, kopior av rapporterna till ambassadör Steinhardt i Moskva, som gav dem till Molotov.

Också Churchill försökte varna Stalin. Den 3 april uppmanade han sin moskvaambassadör sir Stafford Cripps att överlämna en personlig not till diktatorn vari Churchill underströk betydelsen av de tyska truppflyttningarna i södra Polen, som en brittisk agent hade avslöjat för honom. Cripps sölade med att överlämna skrivelsen, vilket Churchill hade svårt att förlåta honom ännu när han skrev om händelsen i sina memoarer åtskilliga år senare.¹⁰³

I slutet av april kände Cripps till datum för det tyska angreppet, och tyskarna visste om att han kände till det. Den 24 april skickade den tyske marinattachén i Moskva ett kortfattat meddelande till marininstaben i Berlin:

*Den brittiske ambassadören tror att kriget kommer att bryta ut den 22 juni*¹⁰⁴

Detta budskap, som har återfunnits bland de beslagtagna tyska papperen, antecknades samma dag i den tyska flottans dagbok med ett utropstecken på slutet.¹⁰⁵ Amiralerna var överraskade

* Sam Woods hade en utåtriktad läggning och hans insikter i världspolitik och världshistoria var inte direkt häpnadsväckande. Vi som kände honom och tyckte om honom ansåg att han var den siste på den amerikanska berlinambassaden som kunde tänkas få del av så oerhört viktiga upplysningar. Några av hans kolleger på ambassaden tvivlar fortfarande på att han fick del av dem. Cordell Hull (den dåvarande amerikanske utrikesministern) har emellertid i sina memoarer bekräftat det och berättat hur det gick till. Enligt Hull hade Woods en tysk vän, en antinazist, med goda kontakter i ämbetsverken, riksbanken och nazistpartiet. Redan i augusti 1940 hade denne vän talat om för Woods att konferenser ägde rum i Hitlers högkvarter för att förbereda ett anfall på Sovjetunionen. Därefter hölls handelsattachén ständigt underrättad om vad som läckte ut från generalstaben och från dem som planerade den ekonomiska utsugningen av Ryssland. För att undgå upptäckt träffade Woods sin informationskälla i olika biografier i Berlin och tysken smugglade i skydd av mörkret över handskrivna anteckningar till honom. (Se *The Memoirs of Cordell Hull*, II, s. 967-968.)

Jag lämnade Berlin i december 1940. George Kennan, den skickligaste av tjänstemännen på ambassaden, som stannade kvar, har talat om för mig att ambassaden från flera olika håll fick reda på det stundande angreppet på Ryssland. Han uppger att Förenta staternas konsul i Königsberg Kuykendall två eller tre veckor före angreppet ingav en rapport som exakt på dagen meddelade när det skulle börja.

över exaktheten i den brittiske diplomatens spådom. Den stackars marinattachén, som i likhet med den tyske Moskvaambassadören inte hade informerats om planerna, tillade i sin depesch att Cripps påstående var ”rent vanvettigt”.

Molotov måste ha hyst samma uppfattning. En månad senare, den 22 maj, kallade han till sig Schulenburg för att diskutera olika frågor med honom. ”Han var lika vänlig, självsäker och välinformerad som vanligt”, rapporterade ambassadören till Berlin och passade samtidigt på att åter understryka att Stalin och Molotov, ”Sovjetunionens två starkaste män”, framför allt arbetade på att undvika en konflikt med Tyskland.¹⁰⁶

På en punkt misstog sig den vanligen så klarsynt ambassadören fullständigt: Molotov var sannerligen inte vid det tillfället ”välinformerad”. Men det var inte heller ambassadören.

Den ryske utrikeskommissariens djupa okunnighet avslöjades offentligt den 14 juni 1941, bara en vecka innan tyskarna slog till. Denna kväll kallade Molotov på Schulenburg och gav honom texten till en kommuniké från Tass som efter vad han förklarade skulle utsändas samma kväll i radion och följande morgon publicerades i tidningarna.¹⁰⁷ Denna officiella regeringsdeklaration gav Cripps personligen skulden för ”alla ryktena som har spritts om 'ett nära förestående krig mellan Sovjetunionen och Tyskland' i brittiska tidningar och i världspressen”. Kommunikén förklarade att ryktena var ”rent absurda ... en klumpig propaganda-manöver av de krafter som är fientligt inställda till Sovjetunionen och Tyskland”. Det hette vidare i kommunikén:

Enligt välinformerade ryska kretsar är ryktena om Tysklands avsikt ... att angripa Sovjetunionen fullständigt utan grund.

Till och med den senaste tidens tyska trupperörelser från Balkan till den ryska gränsen förklarades i kommunikén ”inte stå i samband med de sovjetisk-tyska relationerna”. Vad ryktena om ett ryskt angrepp mot Tyskland beträffade var de ”falska och utspridda i provocerande syfte”.

Hur vanvettig Tasskommunikén och sovjetregeringens hållning var underströks genom två tyska åtgärder, den ena samma dag som kommunikén publicerades, den 15 juni, den andra följande dag.

Ribbentrop, som hade överläggningar med Ciano i Venedig, sände den 15 juni ett hemligt telegram därifrån till Budapest med en uppmaning till den ungerska regeringen ”att vidta åtgärder för att stärka sitt gränsskydd”:

Till följd av den starka koncentrationen av ryska trupper vid Tysklands östgräns kommer föhrern senast i början av juli troligen att nödgas skapa klarhet i de tysk-ryska relationerna och i samband därmed ställa vissa krav.¹⁰⁸

Tyskarna underrättade alltså ungrarna men inte sin främste bundsförvant. När Ciano följande dag under en gondoltur genom Venedigs kanaler frågade Ribbentrop hur det förhöll sig med ryktena om ett tyskt angrepp på Ryssland, svarade den nazistiske utrikesministern:

”Käre Ciano, jag kan ännu inte säga något eftersom alla beslut är inlåsta i föhrern ogenomträngliga bröst. En sak är emellertid säker: om vi angriper ryssarna kommer Stalins välde att på åtta veckor utplånas från kartan.”*

* Detta skrev Ciano i sin sista dagboksanteckning, daterad den 23 december 1943, när han satt i cell 27 i Veronas fängelse och väntade på att bli avrättad. Han tillade att den italienska regeringen fick reda på den tyska invasionen i Ryssland en halvtimme efter att den hade börjat. (*The Ciano Diaries*, s. 583; orig. titel *Diario 1939-1943*.)

Medan Kreml den 14 juni 1941 självsäkert stod i begrepp att offentliggöra sin kommuniké om att ryktena om ett tyskt angrepp på Ryssland var ”rent absurda”, höll Adolf Hitler just samma dag sitt sista stora krigsråd om Barbarossa med de högre militärerna. Överförandet av trupper till öster och deras förläggande till utgångsställningarna hade börjat den 22 maj. En omarbetad upplaga av tidtabellen utsändes några dagar senare.¹⁰⁹ Dokumentet är långt och detaljerat och visar att i början av juni inte bara alla planer för angreppet på Ryssland var klara utan också att de omfattande och komplicerade förflyttningarna av trupper, artilleri, stridsvagnar, flygplan, fartyg och utrustning hade hunnit långt och pågick planerligt. En kort anteckning i flottans krigsdagbok den 29 maj säger: ”Den förberedande omgrupperingen av krigsfartyg inför Barbarossa har börjat.” Diskussionerna med Rumäniens, Ungerns och Finlands generalstab — Finland var nu angeläget om att vinna tillbaka vad det under vinterkriget hade förlorat till ryssarna — slutfördes. Den 9 juni sände Hitler från Obersalzberg ut en order som kallade de tre vapengrenscheferna och de främsta av de generaler som skulle få kommandon i fält till ett sista dagslångt möte i Berlin den 14 juni för att diskutera Barbarossa.

Trots den jättelika uppgift som väntade dem var inte bara Hitler utan också generalerna fulla av självförtroende när de gick igenom de sista detaljerna i planen på världshistoriens ofantligaste militäroperation — en offensiv längs en 2 500 kilometer lång front från Petsamo vid Norra ishavet till Svarta havet. Föregående natt hade Brauchitsch kommit tillbaka till Berlin efter att ha inspekterat uppladdningen i öster. Halder antecknade i dagboken att arméns överbefälhavare var mycket nöjd. Han rapporterade att både officerare och meniga var toptrimmade och beredda.

Denna sista militärkonferens den 14 juni varade från klockan elva på förmiddagen till halv sju på kvällen. Den avbröts av en lunch klockan två under vilken Hitler höll ännu ett av sina eldande tal till generalerna i syfte att inge dem entusiasm för uppgiften.¹¹⁰ Enligt Halder var det ett ”vittomfattande politiskt tal” i vilket Hitler underströk att han måste angripa Ryssland emedan dess fall skulle tvinga England att ”ge upp”. Men den blodtörstige führern måste ha lagt ännu större vikt vid en annan sak. Keitel berättade vid ett förhör i Nürnberg:

Huvudtemat var att detta var den avgörande striden mellan två ideologier och att de regler som vi soldater brukade tillämpa — de enda som godkännes enligt internationell lag — måste anpassas efter denna helt nya situation.

Därefter gav Hitler enligt Keitel en rad befallningar om hur ett aldrig tidigare skådat skräckvälde skulle införas i Ryssland med ”brutala medel”.

”Reste ni eller någon annan general invändningar mot dessa befallningar?” frågade Keitels egen advokat.

”Nej. Personligen protesterade jag inte”, svarade generalen. Han tillade att inte heller de andra generalerna gjorde det.*

* Hassell bekräftar detta. Två dagar senare, den 16 juni, antecknade han i sin dagbok: ”Brauchitsch och Haider har redan godtagit Hitlers metoder [i Ryssland]. Armén måste alltså åta sig de mord och mordbränder som hittills har ombesörjts av SS.”

Först hade de naiva antinazistiska konspiratörerna trott att Hitlers order om terror i Ryssland skulle kunna skaka generalerna så kraftigt att de gick med på att göra revolt. Men den 16 juni visste till och med Hassell att hans hopp hade svikits. Den dagen började han sin dagboksanteckning på följande sätt:

”En rad överläggningar med Popitz, Gördele, Beck och Oster för att diskutera om vissa order som har getts armécheferna (men som dessa ännu inte har utfärdat) kan anses tillräckliga för att öppna de högre militärernas ögon för hur den regim som de kämpar för i själva verket ser ut. Dessa order berör brutala ... åtgärder som trupperna skall vidta när Ryssland invaderas. Vi drog slutsatsen att vi nu inte kunde hoppas på någonting ... De

Det är nästan otroligt men inte desto mindre sant att männen i Kreml — som var så beryktade för sin misstänksamhet, slughet och realism och som fick en sådan ström av varningar och bevis — ända in i det sista vägrade tro på att de skulle angripas, och med en kraft som var nära att krossa landet.

Bara nio timmar innan det tyska anfallet började klockan 9.30 den 21 juni 1941, en härlig sommarkväll, tog Molotov emot den tyske ambassadören i sitt arbetsrum i Kreml och kom med vad Churchill har kallat ”den sista dumheten”. Den ryske utrikesministern talade om ytterligare gränskränkningar av tyska flygplan, vilka sovjetambassadören i Berlin på hans uppmaning skulle påpeka för Ribbentrop. Därefter övergick Molotov till en annan fråga. Schulenburg skickade samma natt som iltegram en rapport till Berlin:

Åtskilligt tydde [enligt Molotov] på att den tyska regeringen inte var nöjd med sovjetregeringen. Det cirkulerade till och med rykten om att ett krig mellan Tyskland och Sovjetunionen var nära förestående ... Sovjetregeringen kunde omöjligt förstå skälen till Tysklands missnöje ... Han skulle uppskatta om jag kunde säga honom vad som hade gett upphov till det rådande läget i de tysk-sovjetiska relationerna. Jag genmälde [tillade Schulenburg] att jag inte kunde besvara hans fråga eftersom jag saknade informationer i denna sak.¹¹¹

Han skulle snart få sådana.

I själva verket var redan ett långt kodat radiotelegram på väg mellan Berlin och Moskva. Det kom från Ribbentrop, var daterat den 21 juni 1941, stämplat YTTERRST BRÅDSKANDE. STATSHEMLIGHET. FÖR AMBASSADÖREN PERSONLIGEN och började:

När ni har mottagit detta telegram skall ni låta förstöra allt material för chiffrering som fortfarande finns kvar. Radion måste sättas ur funktion. Var vänlig och meddela omedelbart utrikeskommissarie Molotov att ni måste överlämna ett viktigt meddelande till honom ... Rikta därefter följande deklARATION till honom.

Det var en välbekant deklARATION, full av alla de gamla slitna lögner och påhitt som Hitler och Ribbentrop hade blivit sådana experter på och som de tidigare så ofta hade kokat ihop för att rättfärdiga sina oprovoceerade angreppshandlingar. Men ändå fick författaren till denna bok vid en förnyad genomläsning av deklARATIONEN intrycket att den kanske slog alla de tidigare i fråga om fräck lögnaktighet. Den uppgav att Ryssland gång på gång hade brutit mot den tysk-ryska pAKTEN, som Tyskland samvetsgrant hade uppfyllt varje bestämmelse i. Sovjetregeringen hade ägnat sig åt ”sabotage, terrorism och spioneri” mot Tyskland samt ”bekämpat det tyska försöket att upprätta en bestående ordning i Europa”. Den hade tillsammans med britterna smitt planer på ”ett angrepp mot de tyska trupperna i Rumänien och Bulgarien”. Genom att dra samman ”alla tillgängliga ryska trupper till en lång front mellan Östersjön och Svarta havet” hade sovjetregeringen ”hotat” Tyska riket. DeklARATIONEN fortsatte:

Rapporter som har anlänt de allra senaste dagarna lämnar inte längre något tvivel beträffande denna ryska truppsammandragnings aggressiva natur ... Därutöver har vi från England fått rapporter om ambassadör Cripps överläggningar om ett allt intimare politiskt och militärt samarbete mellan England och Sovjetunionen.

Allt detta förmår Tyska rikets regering att deklARERA att Sovjetunionen trots sina utfästelser

1. inte bara har fortsatt utan till och med intensifierat sina ansträngningar att undergräva Tyskland och Europa;

[generalerna] invagar sig i falska förhoppningar ... Tjurskalliga fanjunkare” (*The von Hassell Diaries*, s. 198-199; orig. titel *Vom andern Deutschland*.)

2. har börjat föra en allt mera utpräglat antitysk politik;

3. håller alla sina trupper i beredskap vid den tyska gränsen. Sovjetregeringen har därmed brutit sina avtal med Tyskland och står nu i begrepp att falla Tyskland i ryggen medan riket kämpar för sitt liv. Führern har därför gett order om att den tyska krigsmakten skall neutralisera detta hot med alla de medel som står till dess förfogande.¹¹²

”Acceptera inte någon diskussion av denna deklaration”, sade Ribbentrop avslutningsvis till sin ambassadör. Vad skulle den skakade och desillusionerade Schulenburg, som hade ägnat de bästa åren av sitt liv åt att förbättra de tysk-ryska relationerna och som visste att angreppet mot Sovjetunionen var oprovocerat och oberättigat, kunna säga? När han i daggryningen kom tillbaka till Kreml nöjde han sig med att läsa upp den tyska deklarationen.* Molotov, som äntligen blev mållös, satt tyst så länge uppläsningen pågick. Sedan sade han:

”Det betyder krig. Anser ni att vi har gjort oss förtjänta av det?”

I samma gryningstimme utspelades en liknande scen vid Wilhelmstrasse i Berlin. På eftermiddagen den 21 juni hade den sovjetiske ambassadören Vladimir Dekanozov gång på gång ringt till det tyska utrikesdepartementet för att få träffa Ribbentrop och till honom lämna fram sin lilla protest mot de tyska flygplanens senaste gränskränkningar. Han fick beskedet att den nazistiske utrikesministern var ”bortrest”. Men klockan två på morgonen den 22 fick Dekanozov veta att Ribbentrop skulle ta emot honom två timmar senare på utrikesdepartementet. Där fick ryssen, som tidigare hade varit biträdande utrikeskommissarie, handgången man åt Stalin och regissör av Litauens anslutning till Sovjetunionen, samma chock som Molotov fick i Moskva. Dr Schmidt var närvarande och har skildrat händelsen:

Jag har aldrig sett Ribbentrop så upphetsad som under de fem minuter vilka förflöt innan Dekanozov anlände. Han gick fram och tillbaka i rummet som ett inspärtrat vilddjur.

Dekanozov visades in. Han hade tydligen ingen aning om vad som väntade honom utan sträckte fram handen mot Ribbentrop. Vi satte oss och ... Dekanozov övergick till att på sin regerings uppdrag ställa vissa frågor som måste klarläggas. Men han hade knappt hunnit börja förrän Ribbentrop med ett stenhårt ansiktsuttryck avbröt honom och sade: ”Det är inte det som saken gäller.”

Den inbilske nazistiske utrikesministern förklarade nu vad saken gällde, gav ambassadören en kopia av den deklaration som Schulenburg i samma ögonblick läste upp för Molotov och upplyste honom om att tyska trupper redan under samtalets gång hade börjat vidta ”militära motåtgärder” vid den ryska gränsen. Det förbluffade sovjetiska sändebudet ”återvann [enligt Schmidt] snabbt fattningen och uttryckte sitt djupa beklagande” över händelserna, för vilka han gav Tyskland hela skulden. ”Han reste sig, bugade sig stelt och lämnade rummet utan handskakningar.”¹¹³

På så sätt skildes det nazistiska Tyskland och det sovjetiska Ryssland åt. Klockan 3.30 på morgonen den 22 juni 1941, en halvtimme före de diplomatiska formaliteterna i Kreml och vid Wilhelmstrasse, saluterades skilsmässan av Hitlers kanoner längs den många hundra

* Detta blev slutet på den erfarna ambassadörens diplomatiska bana. Vid återkomsten till Tyskland tvingades han ta avsked och han slöt sig sedan till den skara motståndsmän som leddes av bland andra general Beck, Gördeler och Hassell. Ett slag planerade de att göra honom till utrikesminister i en antinazistisk regim. Hassell har berättat att Schulenburg 1943 var beredd att fara till Ryssland för att med Stalin diskutera möjligheten att förhandla om fred med en antinazistisk tysk regering. (*The von Hassell Diaries*, s. 321-322; orig. titel Vom andern Deutschland.) Efter attentatet mot Hitler den 20 juli 1944 kastades Schulenburg i fängelse. Han avrättades den 10 november samma år av Gestapo.

kilometer långa fronten.

Krigsutbrottet hade ytterligare ett diplomatiskt förspel. På eftermiddagen den 21 juni satte sig Hitler vid skrivbordet i sitt nya underjordiska högkvarter, Wolfsschanze (Varglyan) nära Rastenburg i en dunkel östpreussisk skog, och dikterade ett långt brev till Mussolini. Liksom när han förberedde alla sina andra angrepp hyste han inte större förtroende för sin vän och främste bundsförvant än att han först i allra sista ögonblicket lät honom få del av hemligheten. Detta skedde nu. Detta Hitlerbrev är det mest avslöjande dokument vi har till belysning av varför han tog detta ödesdigra steg, som länge förbryllade yttervärlden och som skulle leda till Tredje rikets och hans egen undergång. Brevet är naturligtvis fullt av Hitlers vanliga lögner och undanflykter, som han alltid försökte lura i också sina närmaste vänner. Men under och mellan dem skymtar hans grundtankar och hans verkliga — om än felaktiga — åsikt om världsläget vid midsommaren 1941, efter nästan två års krig:

Duce.

Jag skriver detta brev till er i ett ögonblick när jag efter månader av ingående begrundan och ständig nervpåfrestande väntan har fattat mitt livs svåraste beslut.

*Läget:** England har förlorat detta krig. På samma sätt som en drunknande klamrar det sig fast vid varje halmstrå. Likväl måste erkännas att vissa av dess förhoppningar inte är ologiska ... Frankrikes krossande ... har lett till att de brittiska krigshetsarna nu ständigt kastar sina blickar mot den plats där de försökte börja kriget: mot Sovjetryssland.

Båda länderna, Sovjetryssland och England, är i lika hög grad intresserade av att Europa ... utmattas genom ett långt krig. Bakom de båda länderna står den Nordamerikanska unionen som driver på dem.

Därefter påpekade Hitler att han aldrig så länge starka sovjettrupper hotade honom i ryggen skulle kunna dra samman de styrkor — ”framför allt i luften” — som behövdes för det slutliga förkrossande anfallet mot Storbritannien.

I själva verket har ryssarna sänt alla tillgängliga styrkor till vår gräns ... Om utvecklingen skulle ge mig anledning att sätta in det tyska flygvapnet mot England finns faran för att Ryssland börjar utöva en utpressning, som jag stillatigande måste finna mig i till följd av att mitt flyg är underlägset ... England blir ännu ovilligare att sluta fred eftersom det kan sätta sitt hopp till den ryske bundsförvanten. Och detta hopp måste naturligtvis växa ju bättre förberedd den ryska krigsmakten är. Bakom detta ligger de massleveranser av krigsmateriel från Amerika som britterna hoppas få 1942.. .

Jag har därför efter ett ständigt huvudbry slutligen fattat beslutet att skära av snaran innan den hinner strypa mig ... Nu hyser jag följande uppfattning om läget i stort:

1. *Frankrike* är lika opålitligt som någonsin.
2. Själva *Nordafrika* är, i varje fall vad era kolonier beträffar, förmodligen utom all fara fram till hösten.
3. *Spanien* står och väger och kommer, fruktar jag, att välja sida först när krigsutgången är fullt klar ...
5. Det kan inte bli tal om att angripa *Egypten* före hösten ...
6. Frågan om *Amerika* går med i kriget saknar betydelse eftersom det ändå stöder vår fiende så mycket det förmår.

* Hitlers kursivering.

7. Läget i själva *England* är besvärligt; försörjningen med livsmedel och råvaror blir allt svårare. Den kampglada andan och lusten att fortsätta kriget måste när allt kommer omkring hämta näring ur förväntningar. Dessa förväntningar har bara två grunder: Ryssland och Amerika. Vi har ingen möjlighet att eliminera Amerika. Men det ligger i vår makt att neutralisera Ryssland. Om Ryssland krossas kommer Japan samtidigt att få det ofantligt mycket lättare i Östasien, vilket utsätter Amerika för ett mycket starkare hot om japansk intervention.

Allt detta ligger till grund för mitt beslut att sätta stopp för hyckleriet i Kreml.

Hitler skrev vidare att Tyskland inte skulle behöva hjälp av några italienska trupper i Ryssland. (Han tänkte lika lite dela äran av Rysslands erövring som han hade velat dela äran av Frankrikes.) Men Italien skulle kunna ”ge en mycket viktig hjälp” genom att sända förstärkningar till Nordafrika och genom att bereda sig ”att rycka in i Frankrike i händelse av ett franskt fördragsbrott”. Detta var ett läckert lockbete för den erövringslystne Mussolini.

Vad flygkriget mot England beträffar skall vi under någon tid lägga oss på defensiven . . .

Kriget i öster kommer säkert att bli hårt men jag tvivlar inte en sekund på den fullständiga segern. Framför allt hoppas jag att det sedan skall bli möjligt för oss att gemensamt trygga vår livsmedelsförsörjning tack vare Ukraina, som kommer att förse oss med de extra förnödenheter vilka vi kan få behov av i framtiden.

Sedan kom ursäkten för att bundsförvanten inte tidigare hade fått reda på planerna:

Att jag har väntat ända till idag för att informera er om detta beror på att det definitiva beslutet inte skall fattas förrän klockan 7 i kväll . . .

Vad som än händer kan läget för våra båda länder inte försämrans genom detta beslut utan bara förbättras ... Om England ändå skulle vägra att se sanningen i ögonen kan vi med ökade krafter ta itu med uppgiften att krossa vår fiende när risken för ett angrepp i ryggen inte längre föreligger.

Slutligen berättade Hitler att han kände sig lättad sedan han äntligen hade fattat sitt beslut:

Jag måste säga er ännu en sak. Sedan jag kämpat mig fram till detta beslut känner jag mig åter andligen fri. Hur uppriktigt vi än ansträngde oss att slutgiltigt försona oss med Sovjetunionen var förbundet med ryssarna ändå ofta tyngande för mig eftersom det så att säga tycktes mig strida mot hela min natur, mina idéer och mina tidigare utfästelser. Nu är jag lycklig över att ha befriats från dessa själskval.

Med hjärtliga och kamratliga hälsningar

Er

ADOLF HITLER¹¹⁴

Klockan tre på morgonen den 22 juni, bara en halvtimme innan de tyska trupperna gick till angrepp, väcktes Ciano i Rom av ambassadör von Bismarck som överlämnade Hitlers långa skrivelse. Den italienske utrikesministern läste sedan i telefonen upp den för Mussolini, som tog igen sig på sitt sommarställe i Riccione. Det var inte första gången som il Duce mitt i natten hade ryckts ur sin slummer av ett budskap från sin bundsförvant, och han tyckte inte om det. ”Inte ens jag stör mitt tjänstefolk på natten”, sade Mussolini surt till Ciano, ”men tyskarna tvingar upp mig vid alla tider på dygnet utan att ta några hänsyn.”¹¹⁵ Så snart Mussolini hade gnuggat sömnen ur ögonen gav han emellertid order om att en krigsförklaring mot Sovjetunionen omedelbart skulle utfärdas. Nu var han fullständigt i tyskarnas våld. Han insåg det och tyckte inte alls om det. ”Jag hoppas bara på en sak”, sade han till Ciano, ”nämligen att tyskarna tappar en massa fjädrar i det här kriget i öster.”¹¹⁶ Men samtidigt visste han att hans eget öde nu helt berodde av Tysklands militära framgångar. Han var säker på att tyskarna skulle segra i Ryssland men han hoppades att det åtminstone skulle kosta dem

lite näsblod.

Naturligtvis anade han inte, lika lite som någon annan i väster, vare sig värmer eller fiender, att tyskarna denna gång inte skulle slippa så lindrigt undan. På söndagsmorgonen den 22 juni, samma datum som Napoleon 1812 gick över Niemen på sin väg mot Moskva och exakt ett år efter att Frankrike hade kapitulerat i Compiègne, strömmade Adolf Hitlers bepansrade, motoriserade och dittills obesegrade arméer över Niemen och en rad andra floder och trängde snabbt in i Ryssland. Röda armén blev, som general Halder första dagen antecknade i sin dagbok, trots alla varningar och varningssignaler ”i taktiskt avseende överrumplad längs hela fronten”.^{*} Ingen av de broar som tyskarna först erövrade hade hunnit sprängas. Tvärtom var ryssarna enligt Halder längs större delen av gränsen inte ens grupperade för strid och besegrades innan de hade hunnit organisera motståndet. Hundratals ryska plan förstördes på flygfälten.[†] Efter några dagar började tiotusentals fångar strömma in; hela arméer omringades snabbt. Det verkade som en upprepning av det polska fälttåget.

”Det är knappast överord att säga”, antecknade den vanligen så försiktige Halder i dagboken efter att den 3 juli ha gått igenom de senaste generalstabsrapporterna, ”att detta fälttåg mot Ryssland har vunnits på fjorton dagar.” Han tillade att det nu bara var en fråga om veckor innan det definitivt skulle vara slut.

^{*} Halders dagbok innehåller denna första dag en egendomlig anteckning. Efter att ha omnämnt att de ryska radiostationerna, som tyskarna avlyssnade, kl. 12 hade återupptagit sändningarna, skriver han: ”De har bett Japan att medla i den politiska och ekonomiska konflikten mellan Ryssland och Tyskland och stå i aktiv kontakt med det tyska utrikesdepartementet.” Trodde verkligen Stalin nu, tio timmar efter anfallets början, att det fanns någon möjlighet att få tyskarna att inställa det?

[†] 4:e arméns stabschef general Günther Blumentritt berättade senare att expreståget från Berlin till Moskva strax efter kl. 12 natten till den 22 juni ångade genom de tyska linjerna vid Bug och över floden till Brest Litovsk ”utan intermezzo”. Han tyckte att det var en ”övernaturlig händelse”. Nästan lika övernaturligt tyckte han det var att det ryska artilleriet inte besvarade tyskarnas eld ens när anstormningen började. Senare skrev han: ”Ryssarna blev på vårt frontavsnitt fullständig(överrumplade.” När dagen grydde uppfångade tyska signalstationer radiomeddelanden som utväxlades inom Röda armén. ”Vi beskjuts. Vad skall vi göra?” löd enligt Blumentritt ett ryskt radiomeddelande. Högkvarteret svarade: ”Ni är inte klok. Och varför sänder ni inte i kod?” (*The Fatal Decisions*, redigerad av Seymour Freidin och William Richardson.)

Noter kapitel 23

Använda förkortningar:

DBrFP *Documents on British Foreign Policy*

DDII *Documenti diplomatici italiani*

DGFP *Documents on German Foreign Policy*

FCNA *Fuehrer Conferences on Naval Affairs*

NCA *Nazi Conspiracy and Aggression*

ND "Nürnbergdokument"

NSR *Nazi-Soviet Relations 1939-1941*

TMWC *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal*

TWC *Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals*

¹ *DGFP*, IX, s. 108

² *Ibid.*, s. 294, 316

³ *Ibid.*, s. 599-600

⁴ *Ibid.*, X, s. 3-4

⁵ Churchill: *Their Finest Hour*, s. 135-136 (texten till hans brev till Stalin)

⁶ *DGFP*, X, s. 207-208

⁷ Hitler: *Mein Kampf*, s. 654

⁸ Tal av Jodi den 7 nov. 1943, återgivet i *NCA*, I, s. 795 (ND L172)

⁹ Warlimonts edsvurna vittnesmål den 21 nov. 1945, *NCA*, V, s. 741; förhör med Warlimont den 12 okt. 1945, *ibid.*, supplement B, s. 1635 –1637

¹⁰ Halders dagbok för den 22 juli 1940. Han återger vad Brauchitsch berättade för honom om konferensen med Hitler i Berlin föregående dag,

¹¹ Halders dagbok den 3 juli 1940

¹² *NCA*, IV, s. 1083 (ND 2353–PS)

¹³ OKW:s operationsstabs krigsdagbok för den 26 aug. 1940. Citerad i *DGFP*, X, s. 549-550

¹⁴ Se Warlimonts båda vittnesmål, *NCA*, V, s. 740-741 (ND 30313032–PS), samt förhöret med honom, *ibid.*, supplement B, s. 1536. Jodls direktiv den 6 sept. 1940 återges i *NCA*, III, s. 849-850 (ND 1229–PS)

¹⁵ Direktivet den 12 nov. 1940 finns i *NCA*, III, s. 403-407. Avsnittet om Ryssland s. 406

¹⁶ OKW:s krigsdagbok för den 28 aug. 1940. Citerad i *DGFP*, X, s. 566-567 not

¹⁷ *The Ciano Diaries*, s. 289

¹⁸ *NCA*, VI, s. 873 (ND C-53)

¹⁹ *NSR*, s. 178-181

²⁰ Tyskt memorandum, *ibid.*, s. 181-183; ryssarnas memorandum av den 21 sept. med svaret, *ibid.*, s. 190-194

²¹ *Ibid.*, s. 188-189

²² *Ibid.*, s. 195-196

²³ *Ibid.*, s. 197-199

²⁴ *Ibid.*, s. 201-203

²⁵ *Ibid.*, s. 206-207

²⁶ Ribbentrops brev till Stalin den 13 okt. 1940, *ibid.*, s. 207-213

²⁷ Texten till Ribbentrops upprörda telegram, *ibid.*, s. 214

²⁸ Texten till Stalins svar, *ibid.*, s. 216

²⁹ *Ibid.*, s. 217

³⁰ Rapporter från Molotovs samtal med Ribbentrop och Hitler den 12–13 nov. 1940, *ibid.*, s. 217-254

³¹ Schmidt: *Hitler's Interpreter*, s. 212 (orig. titel Statist auf diplomatischer Bühne 1923-1945)

³² *Ibid.*, s. 214

³³ Schulenburgs depech den 26 nov. 1940 återges i *NSR*, s. 258-259

³⁴ *FCNA*, 1941, s. 13; Halders dagbok för den 16 jan. 1941

³⁵ Halders dagbok den 5 dec. 1940; *NCA*, IV, s. 374-375 (ND 1799–PS). Det senare aktstycket är en översättning av en del av den krigsdagbok som fördes av OKW:s operationsstab, vars chef var general Jodl

³⁶ Den fullständiga tyska texten i *TMWC*, XXVI, s. 47-52; kort engelsk version i *NCA*, III, s. 407 –409 (ND 446–PS)

-
- ³⁷ Halder: *Hitler als Feldherr*, s. 22
- ³⁸ *FCNA*, 1940, s. 135-136 (konferensen den 27 dec. 1940)
- ³⁹ *Ibid.*, s. 91-97, 104-108 (konferenserna den 6 och den 26 sept. 1940). Raeder undertecknade båda rapporterna
- ⁴⁰ *DGFP*, IX, s. 620-621
- ⁴¹ Schmidt: a.a., s. 196. Tolken ger en ganska fullständig skildring av samtalen. De tyska rapporter som återges i det amerikanska utrikesdepartementets dokumentsamling *The Spanish Government and the Axis* är fragmentariska. Erich Kordt, som också var närvarande, ger en mera detaljerad skildring i sitt opublicerade memorandum till vilket tidigare har hänvisats
- ⁴² *Ciano's Diplomatic Papers*, s. 402
- ⁴³ Schmidt: a.a., s. 197
- ⁴⁴ Texten till Montoireavtalet finns i det tyska utrikesdepartementets beslagtagna arkiv men hade när detta skrevs ännu inte frigetts för publicering. William L. Langer citerar den emellertid i *Our Vichy Gamble*, s. 94-95, eftersom det amerikanska utrikesdepartementet ställde dokumenten till hans förfogande
- ⁴⁵ *The Ciano Diaries*, s. 300
- ⁴⁶ Ribbentrop erinrade sig orden i Nürnberg och Schmidt citerar dem i sin bok, a.a., s. 200
- ⁴⁷ Schmidt: a.a., s. 200
- ⁴⁸ Halders dagbok för den 4 nov. 1940; rapport av Jodl till amiral Schniewind den 4 nov. återgiven i *FCNA*, 1940, s. 112-117; Direktiv nr 18, den 12 nov. 1940 i *NCA*, III, s. 403-407 (ND 414 PS)
- ⁴⁹ *FCNA*, 1940, s. 125
- ⁵⁰ *Ibid.*, s. 124
- ⁵¹ *The Spanish Government and the Axis*, s. 28-33
- ⁵² Raeders rapport i *FCNA*, 1941, s. 8-13; Halder gjorde en dagboksanteckning om den två dagar långa konferensen först den 16 jan. 1941
- ⁵³ Texten till Direktiv nr 20, *NCA* IV, s. 101-103 (ND 1541-PS)
- ⁵⁴ Texten till Direktiv nr 22 samt tilläggsordern med kodnamnen återges i *NCA*, III, s. 413-415 (ND 448-PS)
- ⁵⁵ *NCA*, VI, s. 939-946 (ND C134)
- ⁵⁶ Halder: a.a., s. 22-24
- ⁵⁷ *NCA*, HI, s. 626-633 (ND 872-PS)
- ⁵⁸ Sifferuppgifterna lämnade i en redogörelse från tyska utrikesdepartementet, daterad den 21 febr. 1941, *NSR*, s. 275
- ⁵⁹ Tyskt protokoll från överläggningen återgivet i *NCA*, IV, s. 272-275 (ND 1746-PS)
- ⁶⁰ *NCA*, I, s. 783 (ND 1450-PS)
- ⁶¹ Texten till Direktiv nr 25 återges delvis i *NCA*, VI, s. 938-939 (ND C-127)
- ⁶² OKW:s protokoll från mötet i *NCA*, IV, s. 275-278 (ND 1746-PS, del II)
- ⁶³ Jodls vittnesmål i *TMWC*, XV, s. 387. Hans ”preliminära” operationsplan återfinns i *NCA*, IV, s. 278-279 (ND 1746-PS, del V)
- ⁶⁴ Texten till Hitlers brev till Mussolini av den 28 mars 1941 i *NCA*, IV, s. 475-477 (ND 1835-PS)
- ⁶⁵ För närmare detaljer se direktivets text, återgiven i *NCA*, HI, s. 838-839 (ND 1195-PS)
- ⁶⁶ Churchill: *The Grand Alliance*, s. 235-236 (sv. övers. *Den stora alliansen*, del III av *Andra världskriget, 1948-1952*)
- ⁶⁷ Från den tyska marinstabens ryska dossier; anteckningar för den 30 maj och 6 juni, *NCA*, VI, s. 998-1000 (ND C-170)
- ⁶⁸ *FCNA*, 1941, s. 50-52
- ⁶⁹ *TMWC*, VII, s. 255-256
- ⁷⁰ *NCA*, VI, s. 996 (ND C-170)
- ⁷¹ Citerat av Shulman: *Defeat in the West*, s. 65
- ⁷² Strängt hemligt direktiv av den 30 april 1941, *NCA*, III, s. 633-634 (ND 873-PS)
- ⁷³ Halders vittnesmål i Nürnberg den 22 nov. 1945, *NCA*, VIII, s. 645-646
- ⁷⁴ *TMWC*, XX, s. 609
- ⁷⁵ Vittnesmål avlagt av Brauchitsch i Nürnberg, *TMWC*, XX, s. 581-582, 593
- ⁷⁶ Texten till Keitels order av den 27 juli 1941 återges i *NCA*, VI, s. 876 (ND C-52); hans order av den 27 juli, *ibid.*, s. 875-876 (ND C51)
- ⁷⁷ Texten till direktivet rörande krigsrätt återges i *NCA*, III, s. 637-639 (ND 886-PS). En något annorlunda version, påträffad i Armégrupp Syds arkiv och daterad en dag senare, den 14 maj, finns i *NCA*, VI, s. 872-875 (ND C-50)
- ⁷⁸ Texten till detta andra direktiv, likaledes daterat den 13 maj 1941, i *NCA*, III, s. 409-413 (ND 447-PS)

-
- ⁷⁹ Texten till Rosenbergs instruktioner återfinns i *NCA*, III, s. 690-693 (ND 1029, 1030-PS)
- ⁸⁰ Texten i *NCA*, III, s. 716-717 (ND 1058-PS)
- ⁸¹ Texten till direktivet återges i *NCA*, VII, s. 300 (ND EC-126)
- ⁸² Memorandum från mötet i *NCA*, V, s. 378 (ND 2718-PS)
- ⁸³ Schmidt: a.a., s. 233
- ⁸⁴ Förhör med Keitel, *NCA*, supplement B, s. 1271-1273
- ⁸⁵ Hertigens av Hamilton personliga redogörelse, *NCA*, VIII, s. 38-40 (ND M-116)
- ⁸⁶ Kirkpatrick's rapporter om sina samtal med Hess den 13, 14 och 15 maj, *ibid.*, s. 40-46 (ND M-117, 118, 119)
- ⁸⁷ Churchill: a.a., s. 54
- ⁸⁸ *TMWC*, X, s. 74
- ⁸⁹ *Ibid.*, s. 7
- ⁹⁰ Douglas M. Kelley: *22 Cells in Nuremberg*, s. 23-24 (sv. övers. 22 celler i Nürnberg, 1948)
- ⁹¹ *NSR*, s. 324
- ⁹² *Ibid.*, s. 326
- ⁹³ *Ibid.*, s. 325
- ⁹⁴ *Ibid.*, s. 318
- ⁹⁵ *Ibid.*, s. 340-341
- ⁹⁶ *Ibid.*, s. 316-318
- ⁹⁷ *Ibid.*, s. 328
- ⁹⁸ *Ibid.*, s. 338
- ⁹⁹ Schulenburgs depescher och 12 maj, *ibid.*, s. 335-339
- ¹⁰⁰ *Ibid.*, s. 334
- ¹⁰¹ *Ibid.*, s. 334-335
- ¹⁰² Sumner Welles: *The Time for Decision*, s. 170-171
- ¹⁰³ Churchill: a.a., s. 356-361
- ¹⁰⁴ *NSR*, s. 330
- ¹⁰⁵ *NCA*, VI, s. 997 (ND C-170)
- ¹⁰⁶ *NSR*, s. 344
- ¹⁰⁷ *Ibid.*, s. 345-346
- ¹⁰⁸ *Ibid.*, s. 346
- ¹⁰⁹ Texten i *NCA*, VI, s. 852-867 (ND C-39)
- ¹¹⁰ Protokollet från detta möte har såvitt jag vet aldrig påträffats men Halder skildrar det i sin dagbok den 14 juni 1941, och Keitel berättade om det vid rättegången i Nürnberg (*TMWC*, X, s. 531-532). Marinstabens krigsdagbok omnämner det också i korthet
- ¹¹¹ *NSR*, s. 355-356
- ¹¹² *Ibid.*, s. 347-349
- ¹¹³ Schmidts officiella rapport från mötet, *ibid.*, s. 356-357. Se även hans bok, s. 234-235
- ¹¹⁴ Hitler till Mussolini den 21 juni 1941, *NSR*, s. 349-353
- ¹¹⁵ *The Ciano Diaries*, s. 369, 372
- ¹¹⁶ *Ibid.*, s. 372